

A- ABBÂSÎ DAVETİNİN BAŞLAMASINA ZEMİN HAZIRLAYAN ETKENLER

Hız. Peygamber vefatı esnasında, müslümanlara tüm Arabistan'ı içerisine alan bir devlet bırakmıştı. Bu devletin fertleri arasındaki dini ve ırkî birlik devletin gücüne güç katıyordu. Bu durum Hulefa-i Raşidin ve Emeviler döneminde değişmeye başlamıştır. Fetihler sonucu İran, Irak, Suriye, Türkistan, Kuzey Afrika vb. yerler, İslâm devletinin sınırlarına dahil edilmişti. Bunun sonucunda da İslâm devletinin söz konusu birliktelik yapısı değişmeye başlamıştı. Muhtelif ırklar ve inanışlar devlet içerisinde boy göstermeye başlamıştı. Bu da İslâm devletinin gün geçtikçe zayıflamasına sebep olmuştur.

Emeviler'in özellikle son dönemindeki *halife ve valilerin icraatları* halkın idareye cephe almasına sebep olacak nitelikteydi. Emevi ailesi hilafeti kuvvet yoluyla elde etmişti. Muaviye b. Ebi Süfyan, Irak ve Hicaz'da kendisine muhalefet edenlere karşı Şam halkından yardım istemişti. Şam halkının desteğini arkasına alan Muaviye neticede, muhaliflerine karşı üstün gelmişti. Ümeye oğullarına muhalif olanlar, Muaviye'nin gücü karşısında daha fazla mücadele etmemişlerdir. Bu duruma razı olmuş görüntüsü vermeye başlamışlardır. Ancak bu durum çok da fazla sürmemiştir.¹

Emevilerin yıkılışına zemin hazırlayan sebeplerden biri de *Şîi ve Hâricî isyanlarıdır*. Abdullah b. Zübeyr'in, İbnü'l-Eş'as'ın ve Yezid b. Mühelleb'in isyanları bu türdendir.²

Emevi devletinde askeri teşkilatın kabile temeli üzerine oturması ve halifelerin *kabile asabiyeti* ile hareket etmeleri, bu mücadeleyi büyük ölçüde körüklemiştir.³

Halifelerin bir çoğunun *dini hayattan uzak*, israf içinde Şamaları ve *veliahtlık* uygulaması sebebi ile hanedan mensupları arasında çıkan ihtilaflar da devletin yıkılışında etkili olmuştur.⁴

Yeni fethedilen bölgelerde İslâmiyet'i kabul eden ancak Arap olmayan unsurların oluşturduğu "*Mevâlî*" de Emevi devletinde, devlete karşı huzursuzluk duyanlardandı. Bunlar, devlet içerisinde idari, iktisadi ve sosyal bakımdan ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüyorlardı. Genellikle şehirlerde bulunan Mevâlî, teoride Araplarla eşit haklara sahipti; fakat uygulamada hiçte öyle olmuyordu. Müslüman olmalarına rağmen devletin gelirlerinin artırılması amacıyla kendilerinden her türlü vergi, hatta gayr-ı müslimlerin ödedikleri bir vergi olan 'cizye' bile alınmıyordu. Bu durum da iktidara karşı kuvvetli bir muhalefetin doğmasına neden oldu.⁵

Emevi hilafetinin başlıca zaaflarından birisi de Arap kabileleri arasında ardı arkası kesilmeyen mücadeleleri önlememiş olması ve hatta bizzat bu mücadelelerin içine girmiş bulunmasıdır.⁶

Emevi hanedanının zayıflama sebepleri arasında II.Velid'in halifelikten hal' edilmesinde, aile arasında ortaya çıkan iç mücadeleyi de belirtmek gerekir. Bu olayla yıllardan beri Emevilerin hakim olduğu Suriye ikiye bölünmüştür. Bu arada son Emevi *halifelerinin beceriksizliği* de zikrolunmalıdır.⁷

Ülke çapında yaygın olan memnuniyetsizlikten faydalanan Abbâsiler, kısa zamanda Emevilere karşı başlatılan harekete yön verir hale geldiler. Emevilere karşı önce gizli, sonra da durumun uygun görülmesi üzerine açıktan propaganda faaliyetlerine başladılar. Söz konusu propagandalar özellikle mevâlinin de yardımlarıyla başarıya ulaştı ve Emevi hilafetine bir ihtilalle son verildi. ihtilalin başarıya ulaşmasında bazı kimselerin büyük gayretleri oldu.

Tarih, geçmişte meydana gelen olayları, günümüz insanının bilgisine sunarken hiç bir bilgiyi saklamayacak, hiç bir olayı, kişiyi veya mekanı zikretmeyi nafile saymayacaktır. Aksi halde verilen tarihi malumatlar, eksik kalacaktır. Eksik bilgilerle ise doğru sonuçlara ve tahlillere varılamayacağı aşikardır.

Şu halde tarihin anlaşılmasında devletlerin ve hükümdarların önemli olduğu kadar; komutanların, vezirlerin, valilerin ve hatta çoğu kere sıradan insanların bile önemi inkar edilemez.

Bu günün tarihine ışık tutmak için dünün tarihini, özellikle de tüm ayrıntılarıyla bilmenin zarureti ortadadır. Böyle olunca da tarihi çalışmalar için yalnızca önemli olayları ve kişileri bilmek, veya onları ön plana çıkarmak yeterli olmamaktadır. Zaten böylesi bir durum, bilinen anlamda tenkitçi tarihçiliğin yapılmasını da imkansız kılacaktır.

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Ana Bilim Dalı

¹ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, II,559

² İsmail Yiğit, "Emeviler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 1995, XI, 95

³ Yiğit, "Emeviler", *DİA*, XI, 95

⁴ Yiğit, "Emeviler", *DİA*, XI, 95

⁵ Abudulaziz ed-Dûrî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, trc., Hayrettin Yücesoy, İstanbul 1991, s.119-120; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, I, 31

⁶ H. Dursun, "Abbâsiler", *DİA*, I, 35

⁷ H. Dursun, "Abbâsiler", *DİA*, I, 35-36

Tarih, bir değirmen taşı gibi pek çok şahsiyeti çarkında öğütmiş ve onları unutturmuştur. Fakat tarihçi, döneminde bilinen, tanınan ve bir takım faaliyetleriyle maruf kimseleri, gün ışığına çıkaracak ve tarihi olayların daha iyi anlaşılabilmesi için hizmet etmiş olacaktır.

Bu noktadan hareketle biz de Abbâsî devletin kuruluşunda en az ilk İmamlar ve ilk halifeler kadar emeği geçmiş olan ancak günümüzde, bu önemine rağmen pek bilinmeyen Ebû Seleme el-Hallâl'in hayatını ve Abbasî devletin kuruluşundaki faaliyetlerini araştırma konusu yaptık.

Abbâsî Devleti'nin kuruluşunda Ebû Müslim ne kadar önemliyse, Ebû Seleme de en az onun kadar önemli bir kişidir. O halde Abbâsî Devletin kuruluşunda bu kadar önemli olan böylesi bir şahsın hayatının iyi bilinmesi, bu devletin kuruluşunun daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olacaktır.

Biz bu çalışmamızda üç ana başlık altında Abbâsî davetinin devlet haleni gelmesi esnasında geçirmiş olduğu süreci ve bu süreç esnasında büyük yararlılık gösteren şahsiyetlerden biri olan Ebû Seleme el-Hallâl'in hayatı hakkında bilgiler vereceğiz. Ebû Seleme'nin Abbâsî daveti açısından yapmış olduğu faaliyetleri de zikredeceğiz.

I-ABBAS OğULLARI ARASINDA HİLAFET FİKRİNİN OLUŞMASI

Hz. Peygamber vefat ettiğinde kendisinden sonra kimin halife olacağına dair bir tespit bulunmamıştı. Abbas b. Abdulmuttalib, Hz. Ali'ye 'Peygambere git ve hilafeti ondan iste' dediğinde Hz. Ali 'şayet Peygamber bize onu vermezse bir daha asla onu elde edemeyiz' demiştir. Peygamberin vefatından sonra sahâbiler, Hz. Ebû Bekir (r.a)'a beyat etti. Ancak, sayıları az olmakla beraber bir grup, hilafetin Benî Hâşim'e verilmesini istiyordu. Benî Hâşim'i ise amcalardan sadece Abbas temsil ediyordu. Bir de Hz. Ali vardı. Hilafet hususunda Hz. Ali'nin sahip olduğu ayrıcalıklar onu, amcasının önüne geçiriyordu. Hz. Ali ve eşi Hz. Fatıma, Hz. Peygamber'den sonra hilafete en lâıyk kişinin kendisi olduğuna inanıyordu. Ancak bu, onun Hz. Ebû Bekir ve diğer iki halifeye beyat etmesine engel olamadı.⁸

Hz. Osman'dan sonra hilafete gelen Hz. Ali, Hâriciler tarafından şehit edilinceye kadar bu görevde kalmıştır. Hz. Ali'nin taraftarları (Şiatü Ali), ondan sonra hilafet hakkının Hz. Hasan'a ait olduğuna inanıyorlardı. Bu sebeple hilafete geçen Hz. Hasan, altı ay kaldığı bu makamdan, ümmetin maslahatını düşünerek ve Muaviye ile bir anlaşma yaparak çekilmiştir. Ali taraftarlarının hilafet hususundaki arzuları, Muaviye'nin iktidara gelişi ve hilafeti döneminde göstermiş olduğu yumuşaklık, cömertlik ve iyi idaresi ile pasifize olmuştur.⁹

Ancak Hz. Ali taraftarlarının söz konusu sessizliği, Yezid döneminde meydana gelen *Kerbela* olayı ile bozulmuştur.¹⁰ Hulefâ-i Râşidin döneminden sonra, Hâşim oğullarının liderliği uzun süre Hz. Ali taraftarlarında bulunmuştur. Onların içerisinde çıkan liderler, Ümeyye oğullarına karşı -özellikle Yezid dönemi ve sonrasında- mücadele vermişlerdir. Ama Emeviler, bu hareketlere karşı, daima sert bir şekilde karşılık vermişler ve her hareketin liderini ortadan kaldırmışlardır.¹¹ Hz. Ali taraftarlarının bu şekilde verdiği kurbanlar arasında Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin, torunu Zeyd ve oğlu Yahya en önde gelenlerdir.¹²

Hz. Ali taraftarları, verdikleri bu kurbanlara rağmen, politik tecrübelerinin yetersizliği ve ordularındaki liderlik ihtilafları yüzünden zayıfladılar. Böylece bu grup, önceleri düşmanlarını korkutan önemli bir güce sahip iken, küçük fırkalar halinde parçalandı ve gücünü kaybetti. Daha ilk anlardan itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenler arasında bile ihtilaflar ortaya çıktı.¹³ şöyle ki:

İmamet Hz. Hüseyin'den sonra, kardeşi Muhammed b. Ali'ye mi geçmeliydi? Yoksa oğlu Zeyne'l-Âbidîn'e mi? Bazıları, Muhammed'in Fatıma evladından değil de Hânife evladından olmasını öne sürerek Ali Zeyne'l-Âbidîn'in İmam olmasını isterken bir kısmı da onun cüsse itibarıyla Hasan ve Hüseyin'den daha kuvvetli olduğunu öne sürerek Muhammed'i destekliyordu. Bu gruba "Keysaniyye" denilmektedir.¹⁴

Zeyne'l-Âbidîn'in mücadele yanlısı olmayışı ve Emevilerle sulh içerisinde görünüşü sebebiyle taraftarları fazla olmamıştır. Ayrıca Zeyne'l-Âbidîn'in ölümünden sonra da grubu, oğulları Muhammed el-Bâkır ve Zeyd etrafında ikiye ayırdı. Hz. Hasan'ın çocukları arasında da İmameti amcaları Hz. Hüseyin'in evladından almak için uğraşanlar vardı. Neticede Hz. Ali'nin soyundan gelenler ve taraftarları, çok başlı ve değişik görüşler taşıyan bir zümre haline geldi. Bu gruplar içerisinde en güçlüsü, İmametin, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin ve ondan sonra da oğlu Ebû Hâşim'in hakkı olduğuna inanan gruptu.¹⁵

⁸ Muhammed Hudarî Beg, **Tarihu'l-Ümemi'l-İslâmiyye (ed-Devletü'l-Abbâsîyye)**, Mısır 1970, I, 8-9

⁹ Hudarî, I, 11

¹⁰ Hudarî, I, 11

¹¹ Mahmud Şakir, **et-Tarihu'l-İslâmiyye (ed-Devletü'l-Abbâsîyye)**, Beyrut 1991/1411

¹² H. Dursun, **Tarih**, III, 19

¹³ H. Dursun, **Tarih**, III, 19

¹⁴ Hudarî, I, 12-13; H. Dursun, **Tarih**, III, 19-20; Bahriye Üçok, **İslâm Tarihi**, Ankara 1979, s.83

¹⁵ Hudarî, I, 13; H. Dursun, **Tarih**, III, 20

Hüseyin b. Ali'den sonra Şia'nın büyük bir kısmı, Muhammed b. el-Hanefiyye'ye, onun ölümünden sonra ise Ebû Hâşim b. Abdullah b. Muhammed'e tabi oldular. Özellikle Horasan ve civarında Emevilere düşman olan pek çok Hz. Ali taraftarı onu, babasının halefi ve İmam olarak kabul ediyordu.¹⁶

Diğer taraftan aynı sülaleden gelen ve Emeviler'e karşı muhalefet içerisinde bulunmak isteyen Abbas oğullarının liderliğini ise Ali b. Abdullah yapıyordu.. Ali b. Abdullah bu görev kendisine kaldıktan ve Abdullah b. Zübeyr etkisiz hale getirildikten sonra, Abdulmelik b. Mervan'a beyat etmiştir.¹⁷

Ali b. Abdullah taraftarları ise onun yapmış olduğu bu beyatı, mecburiyet karşısında yapılmış bir beyat olarak telakki etmişler ve onu, halifelğe en ehil kişi olarak görmeye devam etmişlerdir.¹⁸

Abdulmelik b. Mervan döneminde Dimaşk'a giden ve orada halife tarafından hüsn-ü muamele ile karşılanan Ali b. Abdullah, halifeye beyat etmiştir. Dedesi Abbas b. Abdülmuttalib ve babası Abdullah b. Abbas gibi siyasete katılmayıp ilim ve ibadetle meşgul olan Ali b. Abdullah, Abdulmelik'ten gördüğü ilgi ve alakayı 1.Velid'den görmek şöyle dursun o, Velid'in baskısı ve zorlaması neticesinde Dimaşk'ı terk etmek zorunda kalmış ve.¹⁹ Suriye hac yolu üzerindeki "Humeyme"ye yerleşmiştir.²⁰ Söz konusu olan bu yer sonraları, Abbâsiler diye anılacak olan Hâşimiler kolunun merkezi olacaktır. Ali b. Abdullah, burada kaldığı sürece Emeviler ile iyi geçinmiş, kendisini ibadet ve taata hasretmiştir.²¹

Yukarıdaki gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Emevilere karşı Hâşim oğulları tarafından oluşturulan muhalefet iki gruptu. Gruplardan birisinin liderliğini Kûfe'de oturan Ebû Hâşim b. Muhammed yapıyordu. Diğer grubun liderliğini ise Ali b. Abdullah yapıyordu. Bu da Humeyme'de ikamet etmekteydi. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki Ali evladının gösterdiği siyasi mücadeleye karşılık Abbas oğulları, herhangi bir hareket içerisinde değillerdi. Ta ki Ali b. Abdullah'tan sonra bu grubun liderliğine Muhammed b. Ali geçinceye kadar.

II-HÂŞİMOĞULLARININ EMEVİLERE KARŞI BİRLEŞMELERİ

(*Hilafet iddiasının Abbas Oğullarına intikali*)

Hicrî 98'de Humeyme'de vefat eden Ebû Hâşim, kendisinden sonra oğlu Muhammed b. Ali'yi vasiyet etmiştir.

Muhammed b. Ali'nin Abbas oğulları liderliğine geçtiği günlerde Ali evladının liderliğini yapan Ebû Hâşim, Emevi halifesi Süleyman b. Abdulmelik'i ziyarete gitmiştir. Bu ziyaret sırasında halife, onun ilim ve ifadesi karşısında hayretini belirterek Kureyş içinde benzeri bir kimseye rastlamadığını itiraf etmiş ve ihtiyaçlarını karşılamak için ona bir takım ihsanlarda bulunmuştur. Ebû Hâşim, Filistin'e gitmek üzere Şam'dan ayrılınca Halifenin Lahm ve Cüzam beldelerine gönderilen adamları tarafından zehirli süt içirildiği için yolda hastalanmıştır. Zehirlendiğini ve ölümünün yaklaştığını hisseden Ebû Hâşim, yanındaki adamlarına kendisini Humeyme'de bulunan amcazadesi Muhammed b. Ali'ye götürmelerini söylemiştir.²²

Ebû Hâşim, bu görevin kendisinin ölümü ile inkıtaya uğramaması için oğlu gibi sevdiği Muhammed b. Ali'yi kendisinden sonra İmam olarak vasiyyet etmiştir. Ebû Hâşim, o dönemde Ali evladından ileri gelenlerin ölmesi sebebi ile, ve kendisinin de oğlu olmadığı için Muhammed b. Ali'yi görevlendirmiştir. Ona mührünü ve bir de bu konudaki vasiyyetini bildiren mektubunu vermiştir.²³ Ayrıca Ebû Hâşim, Kûfe ve Horasan'da kendi adına davette bulunanların adını vermiş ve onlara hitaben yazılmış mektupları Muhammed'e vererek ona yardımcı olmuştur.²⁴

¹⁶ Hasan Onat, "Ebû Hâşim", **DİA**, İstanbul 1994, X, 146

¹⁷ Hudarî, I, 12; H. Dursun, "Ali b. Abdullah b. Abbas", **DİA**, İstanbul 1989, II, 380

¹⁸ Hudarî, I, 12

¹⁹ Hudarî, I, 13; H. Dursun, "Abbâsiler", **DİA**, I, 32; H. Dursun, "Ali b. Abdullah", **DİA**, II, 380 H. Dursun, **İslâm Tarihi**'nde Ali b. Abdullah'ın Humeyme'ye Velid'in kendisine oraya yerleşmesine müsaade ettiği için gönüllüyle gittiğini söylemektedir. bkz. III, 21

²⁰ Hudarî, I, 13; H. Dursun, "Ali b. Abdullah", **DİA**, II, 380; Humeyme, şam civarında Batn-ı Mürre bölgesinde bir köydür. bkz., Yakut el-Hamevi, **Mu'cemü'l-Buldan**, Beyrut 1990, II, 353

²¹ Hudarî, I, 13; H. Dursun, "Abbâsiler", **DİA**, I, 32; H. Dursun, "Ali b. Abdullah", **DİA**, II, 380

²² Ahmet b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşraf**, thk., Süheyl Zekkar-Riyad Ziriklî, Beyrut 1417/1996, III, 466-467; Hasan İbrahim Hasan, **Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi**, trc., İsmail Yiğit ve ark., İstanbul 1989, II,293; Ahmet Muhtar el-Abâdî, **Fi't-Tarihi'l-Abbâsî ve'l-Fatîmi**, Beyrut (ty), s.19; H. Dursun, "Abbâsiler", **DİA**, I, 32; Onat, "Ebû Hâşim", **DİA**, II, 146; İbrahim Sarıçam-Mustafa Öz, "Benî Hâşim", **DİA**, İstanbul 1997, XVI, 405; Ebu Hâşimin, zehirlenme sonucu değilde hastalanması neticesinde öldüğü söylenmektedir. bkz., Müellifi Meçhul, **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, thk., Abdulaziz ed-Dûrî ve ark., Beyrut 1971, s.183; İbrahim Sarıçam, **Emevî Hâşimi İlişkileri**, Ankara 1997, s.369

²³ Ahmet Muhtar el-Abâdî, böyle bir vasiyyetin varlığını kabul etmez. el-Abâdî, bir takım gerekçeler ileri sürerek böylesi bir vasiyyet ve devir işleminin gerçekleşmediğini söyler. Söz konusu gerekçeler için bkz., s.20-21; Bu mektupla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Muhammed Abdü'l-Fettah Ulyan, **Kıyamu'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, Mısır 1994, s.24-28

²⁴ İbn Kuteybe, **el-İmame ve's-Siyasi**, thk, Taha Muhammed ez-Zübna, Beyrut 1967, II, 109-110; Belâzürî, III, 468; Ebû Hânîfe Ahmed b. Davud ed-Dineverî, **Ahbaru't-Tival**, thk., Abdülmünim Amir-Cemaleddin eş-Şeyyal, Bağdat (ty), s. 330-

Böylece Abbas oğulları Emevilere karşı Şia'nın da desteğini almış oluyordu. Zaten bu ikisi o dönemde iki ayrı fırka olarak telakki edilmiyorlardı. ikisinin de ortak adı olan "Hâşimoğulları" kullanılıyordu. Halifelik için bir zümre veya belli bir kişinin ismi hiç telaffuz edilmiyordu. Bu ise iki grubun, ortak hedefi olan Emevilere karşı mücadele zemininde buluşmalarını kolaylaştırıyordu.

Abbas oğullarının hicri birinci asrın sonlarında siyasi bakımdan Hz. Ali evladından daha güçlü ve yeterli oldukları, saltanat ve otoriteyi ele geçirmeyi onlardan daha çok gözettikleri görölmektedir. Bu kritik dönemde faaliyette bulunmak zorunda kalan Ebû Hâşim'in; Hz. Ali ailesi fertleri arasında müslümanların lideri olmak yükünü taşıyabilecek birini bulamadığı söylenmiştir. Burada zikredilmesi gereken bir husus daha vardır ki o da 'Ebû Hâşim b. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin İmamet hakkını devretmesinin, Hz. Ali evladının tamamının İmamet hakkından vazgeçtikleri şeklinde kabul edilmesinin imkansızlığıdır. Çünkü onlardan büyük bir grup, 'İmamıyye Őiası' ilkelerine sarılmaya devam etmiştir. Abbâsî devletinin kurulmasından sonra Abbâsîlere karşı sık sık ayaklanmaları bu hususu açıkça te'yid etmektedir.²⁵

B-EBÛ SELEME'NİN KATILIŐINA KADAR ABBÂSÎ HAREKETİ

I-ABBÂSÎ DAVETİNİN BAŐLAMASI

Ebû Hâşim'in hilafet hakkını Abbas oğullarından Muhammed b. Ali'ye devretmesiyle, Abbâsî daveti yeni bir döneme girmiştir. Muhammed b. Ali dönemine kadar gelişen olaylar, bir hilafet iddası için girişilen planlı ve kararlı bir çalışmadan çok uzaktı. Abbâsî propagandasının organize bir şekilde sürdürölmesi Muhammed b. Ali tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁶

Muhammed b. Ali çok akıllı, hırslı ve üstün bir zeka sahibi olarak tanınıyordu. Hz. Ali taraftarlarının hep böyle yumuşaklık ve dağınıklık içinde olacakları görüşündeydi. Çünkü belli bir İmamın peşinden gidiyorlar, o ölünce veya öldürölünce de geride bir boşluk kalıyordu.²⁷

İmam Muhammed b. Ali, saltanatın bir aileden diğer bir aileye geçmesi içinde önce efkar-ı umumiyye ve zihinlerin bu değişikliğe hazırlanmasının gerekli olduğuna inanıyordu. Zira o, hazırlıksız ve plansız girişilen her teşebbüsün, hüsrân ve başarısızlıkla biteceği görüşündeydi. Uzak görüşlölüğü sayesinde, için son derece dikkatli yürütölmesi gerektiğini biliyordu. Bu sebeple Emevilerin eline düşmekten korkarak taraftarlarından, halkı herhangi birinin ismini vermeksizin sadece Ehl-i Beyt (Ali evladı) etrafında toplanmaya davet etmelerini istedi. Kûfe ve Horasan'ı davetinin yayılmasında çok önemli iki merkez olarak gördü. Çünkü Kûfe, uzun zamandır Ehl-i Beyt taraftarlığının beşiği durumundaydı. Horasan halkı da Őiřlik düşüncesini kolayca benimsiyor ve Sâsânîler zamanından beri İnan'da hakim olan "Mukaddes Saltanat Hakkı" akidesine inanıyorlardı. Buna ek olarak İnanlılar, Emevi boyunduruğu altında eziliyorlardı ki bu da, Abbâsî davetinin yayılmasını kolaylaştıran unsurlardan biri olmuştur.²⁸ Abbâsî propagandasının merkezi olarak Humeyme seçilmişti, çünkü burası çoğrafî konum itibariyle ticaret kervanlarının geçiş noktasında ve hac yolu üzerindeydi, ayrıca siyasi çekişmelerden de uzak bir konumdaydı.²⁹

Muhammed b. Ali, ikamet etmekte olduğu Humeyme'den sonra Kûfe ve Horasan merkezlerini de oluştırmaya karar verdi.

Humeyme, idare ve planlama merkezi; Kûfe ise buluşma noktası olacaktı. Humeyme'nin görüşlerini ve emirlerini getiren kişiler, yaptıkları mücadelenin sonuçlarını komutanlarına bildirmek ve yeni talimatlar almak için Horasan'dan gelen davetçi ve propagandacılarla burada buluşacaklardı. Ama bilfiil hareket merkezi Horasan olmalıydı. Bu merkezlerden her biri, belirlenen vazifeler bakımından son derece iyi seçilmişti.³⁰

Humeyme, daha önce de belirtildiği üzere Dımaşk'a yakın olması sebebiyle merkezin kontrolü altındaydı. Kimseye böyle bir hareketin merkezi olacağı hissini vermiyordu.³¹

Abbâsî daveti aısından seçilen yerlerden ikincisi ise Kûfe idi. Kûfe, Horasan ile Humeyme arasındaki yolun ortasında yer almaktadır. Kûfe, Hz. Ali'ye başkentlik yapmıştı. Bu sebeple de burada yoğun bir Şia nüfusu vardı ve

332; Ali-b. Muhammed İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, trc., Yunus Apaydın, İstanbul 1986, V, 53-54; H. İbrahim, II, 293; Muhammed Berekat el-Beylâ, **ed-Davetü'l-Abbâsıyye**, Mısır 1986, s.10-11; Ulyan, s.17-19; Dürî, Muhammed b. Ali'nin Ebu Hâşim'in öğrencisi olduğunu söylemektedir. bkz, **İslâm Tarihi**, s.122; Hüseyin Utvan, **ed-Davetü'l-Abbâsıyye-Tarih ve Tatavvur**, Beyrut (ty), s.166, Hüseyin Gazi Yurdaydın, **İslâm Tarihi Dersleri**, Ankara 1988, s.34; Muhammed Süheyl Takkuş, **Tarihu't-Devletü'l-Abbâsıyye**, Beyrut 1417/1996, s.19; Onat, "Ebû Hâşim", **DİA**, II, 146

²⁵ H. İbrahim, II, 294

²⁶ Abdulaziz es-Sa'lebî, **Sükûtu't-Devleti'l-Ümeviyye ve Kıyamu'd-Devleti'l-Abbâsıyye**, thk., Hammadi es-Sâhilî, Beyrut 1995, s.53

²⁷ H. Dursun, **Tarih**, III, 21

²⁸ Hudarî, I, 13-14; H. İbrahim, II, 295

²⁹ Takkuş, s.20

³⁰ H. Dursun, **Tarih**, III, 22

³¹ Şakir, V, 46; H. Dursun, **Tarih**, III, 22

bunlara karşı Emevilerin uyguladığı baskılar da Kûfe'nin, Abbâsî hareketine daha sıkı sarılmasına sebep oluyordu.³²

Bu yeni daveti benimseyip geliştirmek ve başarıya ulaştırmak hususunda Horasan'ın da bariz özellikleri vardı. Horasanlılar, hükümdarlığın veraset yoluyla intikaline inanmaktaydılar. Onlar aynı zamanda Emeviler tarafından ortadan kaldırılan tarihi hükümlerinin ve şereflerinin intikamını da alma arzusundaydılar. Çünkü Emeviler onları, yakın bir zamana kadar kendilerine nispetle daha aşağı bir seviyede ve daha basit bir kültüre sahip bulunan Arapların seviyesine yükselemeyecekleri 'Mevâfî' durumuna düşürmüşlerdi. İşte Horasanlılar, bu eski şereflerini yeniden elde etmek için çalışıyorlardı. Ayrıca Horasan'ın Dımaşk'taki hilafet merkezinden uzak oluşu da onun bir hareket ve isyan merkezi olarak seçilmesine imkan veren önemli sebeplerden birisidir.³³

Ali oğulları ve taraftarları daha çok Kûfe'yi tercih ederken, Abbas oğulları -Humeyme'deki idari kadro hariç, daha çok Horasan'da bulunmuşlardır. Horasan halkının etnik, dini ve sosyal yapısı onların işlerini kolaylaştırmıştır.³⁴

Yukarıdaki söylenenlerden de anlaşılacağı üzere Humeyme'yi kendisine merkez edinen Muhammed b. Ali, hicri ikinci asrın başında (h.100/718) sağlam ve gerçekçi bir ihtilal planı hazırladı; nakipler ve davetçiler tayin ederek onlara propagandayı gizlice yürütmelerini emrederken, Hz. Ali taraftarlarını teskin için de daveti Ehl-i Beyt adına yapar görünmelerini tavsiye etti.³⁵ İmam Muhammed, Kûfe'de işlerin nasıl gittiğini ve Horasan'da neler olup bittiğini Humeyme'den takip etti.

Abbâsî daveti devlet haline gelinceye kadar, izlediği yöntem bakımından ikiye ayrılmıştır. Birincisine "Gizli Davet Dönemi", ikincisine ise "Alenî Davet Dönemi" denmiştir.

II- GİZLİ DAVET DÖNEMİ (100-127 / 718-745)

Humeyme liderleri, hicri 100. yılın başlarında davetçiler tayin ederek, onların işlerini düzenlemek ve bu daveti gizli sürdürmelerini emretmek suretiyle bu dönemi başlatmışlardır.³⁶ Davetin başladığı tarih de ilginçtir. Bu dönem Ömer b. Abdulaziz'in halife olduğu dönemdir (h. 99-101). Onun zamanında diğer fırkalar gibi Abbas oğulları da davetlerini yürütmek için oldukça uygun bir ortam bulmuşlardır.³⁷

Muhammed b. Ali, davetçilerini İslâm ülkesinin önemli merkezlerine gönderdi. Bu merkezler ve buralara gönderilen propagandacıların faaliyetlerini geçmeden önce şunu da belirtmek yerinde olacaktır ki; Ebû Seleme el-Hallâl'ı konu edinen çalışmanın arzettığı durum sebebi ile önce Horasan'daki faaliyetler kısaca anlatılıp, sonra da Kûfe'deki çalışmalar ve Ebû Seleme'nin konumu üzerinde durulacaktır.

a- Gizli Davet Döneminde Horasan Dâileri ve Faaliyetleri

Tarihçilerin belirttiğine göre Hâşimi daveti, Horasan'da iki yoldan devam ediyordu. Birincisi Humeyme liderlerinin, Horasan şeyhlerinden ve başkanlarından Ehl-i Beyt'e sevgisi ve Emevilerin yaptıklarına kızgınlığıyla tanınanlarla irtibat kurmasıdır. Bu kimselerin çoğu, gizli daveti benimsiyor ve kabul ediyorlardı.³⁸

Horasan'a daha çok Horasanlı yani, o bölgenin halkından olan dâiler gönderiliyordu. Bu işi organize eden Ebû İkrime es-Serrâc idi. Horasan'da propaganda yapacak dâileri belirliyor ve İmama teklif ediyordu. İmam da Ebû İkrime'nin re'iyine göre hareket ediyordu. Süleyman b. Kesir ve Malik b. el-Heyssem, bu kabilden Horasan'daki dâilerin liderliğini yapmışlardır. İşte bu sebeple de Horasan'daki Emevi valileri, bu dâilerin yakınları ve aşiretleri de isyana katılır endişesiyle bunlara fazla ses çıkaramıyorlardı. Bu da Horasan'da daha fazla muvaffakiyetler elde edilmesine vesile oluyordu.³⁹

Horasan'a dai gönderilirken kullanılan başka bir metot da dâilerin tüccar kıyafetiyle gönderilmeleriydi. Tüccar kılığındaki bu dâiler, Horasan'a gidiyorlar ve köy köy dolaşarak propagandalarını yapıyorlardı.⁴⁰

Muhammed b. Ali, Horasan'a Ebû İkrime es-Serrâc ve Ebû Hayyan el-Attar'ı dai olarak gönderdi. Bu iki kişinin Emeviler tarafından öldürülmesinden sonra İmam Muhammed, Horasan'a 5 dai daha göndermiştir. Bunlar: Süleyman b. Kesir, Malik b. el-Heyssem, Halid b. el-Heyssem, Musa b. Ka'b, ve Talha b. Züreyk'tir.⁴¹

Muhammed b. Ali tarafından Horasan'a nakibler de gönderilmiştir. Bu nakiblerin 8'i Araplardan, 4'ü de Mevâfî'den oluşuyordu.⁴²

³² Ulyan, s.45; Beylâ, s.13-14

³³ Şakir, V, 48; el-Abâdî, s.22; H. Dursun, **Tarih**, III, 22

³⁴ Beylâ, s.13-14; Ulyan, s.44

³⁵ Sa'lebî, s.54; H. İbrahim, II, 296

³⁶ Beylâ, s.38

³⁷ H. İbrahim, II, 296; H. Dursun, **Tarih**, III, 23

³⁸ İbn Tiktaka, **el-Fahri**, Beyrut 1966, 122-123

³⁹ Beylâ, s.20

⁴⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz., Dineverî, s.333; İbnü'l-Esir, V, 87; H. Dursun, **Tarih**, III, 27

⁴¹ Dineverî, s.335; Şakir, V, 49-50

Davetçiler “asrın İmamı” olarak inandıkları kişiyi biliyorlar fakat, halka onun kim olduğunu söylemiyorlardı. Onun özelliklerini anlatmak ve davetin “Hz. Muhammed’in ailesinden yana olmak” anlamına geldiğini ifade etmekle yetiniyorlardı.⁴³ Bu ifade kasten seçilmişti. Hem Hz. Ali oğullarını hem de Abbas oğullarını kapsamına alıyordu. Zira davetin kim adına alındığının açık olarak bildirilmesi, Emevilerin sıkı takibatı yanında, Hz. Ali taraftarlarını da Abbâsî davetine karşı harekete geçirip, düşmanlıklara sebep olabilirdi.⁴⁴

Her davetçinin bizzat kendisinin seçtiği veya Humeyme’deki İmam tarafından tayin edilen oniki nakibi vardı. İmamların nakiblerle irtibatı olmazdı. Dolayısıyla da nakibler, zamanın İmamını tanımazlardı. Bu özellik, nakiblerle dâiler arasındaki en bariz farklardan biridir. Her bir nakibin sayıları yetmişe varan davetçisi olurdu. Bu davetçilerin de cemaatleri vardı. Abbâsî daveti böylece Horasan’ın her tarafında bulunan davetçiler vâsitasıyla yayılma imkanını bulurdu.⁴⁵

Davetçilerin ve nakiblerin en çok işledikleri propaganda temaları, Araplarla Arap olmayanların eşitliği; Ehl-i Beyt’in fazileti ve İmamet haklarıydı. Aynı zamanda da Emevilerin hatalarını anlatıyorlar, onları İslâmın ruhuna ters düşen dünya hükümdarları olarak tavsif ediyorlardı.⁴⁶

b- Gizli Davet Döneminde Kûfe Dâileri ve Faaliyetleri

Daha önce de belirttiği üzere Kûfe, Humeyme ile Horasan arasında köprü vazifesi görüyordu. Öyleki; Horasan’da bulunan hiçbir dai, Humeyme’de bulunan İmamla doğrudan görüşemiyordu.⁴⁷ Belki de bu anlamda Kûfe’de bulunan dâilere “büyük dâiler” denilebilirdi. Zira bunlar yalnızca İmamla doğrudan görüşebilme ayrıcalığına sahip değiller, ileride de zikredileceği üzere, aynı zamanda da Horasan’daki dâilerin işlerini idare etme yetkisine maliktiler.

Kaynaklardan anlaşılabilirdiği kadarıyla Kûfe dâilerinin reisliğine ilk olarak, Ebû Rebah Meysere (Meyseretü’l-Abdî) getirilmiştir. ⁴⁸ Meysere h.100. yılda , yani gizli davetin başlangıç yılı olarak kabul edilen tarihte Muhammed b. Ali tarafından Kûfe dâilerinin liderliğine getirildikten sonra Horasan ile Humeyme arasındaki irtibatı sağlamaya başlamıştır.⁴⁹

Benî Hâşim’in mevlası olan Meysere’nin en önemli yardımcısı ise Bükeyr b Mâhân’dır. Bükeyr becerikli, mevki sahibi ve zengin bir kişiydi. Hem malıyla hem de mevkisiyle Ehl-i Beyt’e yardımcı oldu. Muhammed b. Ali zamanında Meysere vefat edince Muhammed b. Ali, Kûfe’de onun yerine Bükeyr b. Mâhân’ı görevlendirdi. Böylece Bükeyr b. Mâhân, bu bölgedeki davet faaliyetinin yöneticisi oldu ve Humeyme liderleriyle Horasan hareketi arasında irtibat kurma sorumluluğuyla faaliyetlerini sürdürdü.⁵⁰

Daha önce Sind’de iken Cüneyd b. Abdurrahman’ın tercümanlığını yapan Bükeyr b. Mâhân, Cüneyd’in görevine son verilmesi üzerine, h.105/723’te Sind’den ayrılıp Kûfe’ye geldi. Beraberinde oradan elde ettiği büyük bir serveti de getirdi. Bükeyr’i Kûfeye gelişinde, Muhammed b. Huneys ve Ebû İkrime es-Sadık karşıladılar. Bunlar Bükeyr’e Hâşim oğullarının davetini anlattılar ve onu da bu davete katılmaya çağırdılar. Bükeyr onların çağrısına uyarak Hâşim oğullarının davetine girmeyi kabul etti.⁵¹

Bükeyr, Kûfe ve Basra’da daveti başarılı bir şekilde sürdürmüştür. İmama son derece bağlı birisiydi. Dineverî’nin belirttiğine göre dailiği esnasında Sind’deyken kazandığı servetini davet uğrunda bol bol harcamıştır.⁵²

Bükeyr b. Mâhân, hicri 127/144-745 yılında İmam İbrahim döneminde vefat etmiştir. Vefat etmeden kısa bir süre önce de, İmam İbrahim’e bir mektup yazarak kendisinden sonra yerine Ebû Seleme el-Hallâl’in geçirilmesini

⁴² Yusuf İşş, **Tarih-u Asri’l-Hilafeti’l-Abbâsiyye**, Dımaşk 1982, s.19

⁴³ H. Dursun, **Tarih**, III, 27

⁴⁴ H. İbrahim, II, 297

⁴⁵ Tayin edilen dâiler ve görevleri hakkında bkz., Utvan, s.180-183; H. Dursun, **Tarih**, III, 27

⁴⁶ H. Dursun, **Tarih**, III, 27

⁴⁷ Ulyan, s.44

⁴⁸ Beylâ, Kûfe’ye gönderilen ilk dainin Seleme b. Büceyr olduğunu söylemektedir. Ona göre görevlendirilen dâiler, Kûfe’ye doğru giderken Seleme b. Büceyr yolda ölmüş, yerine Meysere geçmiştir. bkz., Beylâ, s.13; Utvan ise Meysere’nin baş dai olduğunu, Seleme b. Büceyr’in ise onun yardımcısı sıfatıyla onunla birlikte bulunduğunu söylüyor. bkz., s.179

⁴⁹ Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Tarihu’l-Ümem ve’l- Müluk**, thk., komisyon, Beyrut (ty), V, 316; İbnü’l-Esir, V, 54; Utvan, s.179

⁵⁰ H. Dursun, **Tarih**, III, 26

⁵¹ Dineverî, s.333; Taberî, V, 376; İbnü’l-Esir, V, 106; Utvan’ın belirttiğine göre Bükeyr b. Mâhân, Kûfe dailiğine getirilmesinden hemen sonra Sind’e gitmiştir. Çünkü kardeşi Yezid b. Mâhân orada ölmüştü. Miras olarak bolca servet bırakmıştı. Bükeyr de onun varisi durumundaydı. Zira kardeşinin eşi ve çocuğu yoktu. Bükeyr, Sind’e gitmiş, oradan aldığı bu mallarla iki ay içerisinde geri dönmüştür. bkz., s.183

⁵² Dineverî, s.333; Şakir, V, 51

vasiyet etmiştir. Onun bu vasiyeti İmam tarafından kabul edilmiş ve Ebû Seleme, Kûfe dâilerinin liderliğine getirilmiştir.⁵³

Bilindiği gibi daha başlangıçtan itibaren dâiler ve nakibler vâsıtasıyla yürütölen davet, gizli olarak başlamış daha sonra alenî olarak sürdürölmüştür. Davet, devlet haline gelmekle de fonksiyonunu sona erdirmiştir.

Abbâsî devletin kurulması dâilerin yapmış olduğu gayretli çalışmalarla gerçekleşmiştir. Humeyme'de oturan İmamlar, dâilerin davaları için ne kadar önemli olduklarını iyi bildiklerinden gerek Kûfe, gerekse Horasan'a göndermek için dâiler tesbit ederken çok titiz davranmışlardır. Öyle ki bu dâiler, bir sac ayağı gibi önem arzemişlerdir. Biri Humeyme'de oturan İmam iken diğer ikisi de Kûfe ve Horasan dâileri olmuştur. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Kûfe dâilerinin liderliği, icra ettiği fonksiyon sebebiyle çok daha da önemliydi. Öyleyse Kûfe dâileri lideri olan Ebû Seleme'nin hayatı ve faaliyetlerinin ortaya konulması gerekmektedir.

C- EBÛ SELEME'NİN KATILIŞINDAN SONRA ABBÂSÎ DAVETİ

I-EBÛ SELEME'NİN HAYATI

Asıl adı Hafs b. Süleyman Ebu Seleme'nin künyesi el-Hallâl'dır. Ebu Seleme Kûfe zenginlerinden Haris b. Ka'b oğullarının azatlı kölesidir.⁵⁴ Ayrıca onun **Hemdânî** şeklinde bir nisbeye sahip olmasından hareketle kendisinin İranlı bir mevla olduğu söylenmiştir.⁵⁵

Ebû Seleme'nin doğum tarihi, çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda herhangi bir malumata henüz rastlanılmamıştır. Üstelik Kûfe'nin zenginlerinden olduğu belirtilen Ebû Seleme'nin bu zenginliğinin nereden kaynaklandığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Kısacası Ebû Seleme'nin Abbâsî davetine katılımına kadar geçen dönemi hakkında elde yeterli bir bilgi bulunmadığı için daha çok bu dönemden sonraki yaşantısı ve faaliyetleri üzerinde durulacaktır.

Tarihçilerden bazıları Ebû Seleme'ye **el-Hallâl** lakabının niçin verildiğine dair bir takım görüşler ileri sürmüşlerdir.

el-Hallâl, lügatte iki anlama gelmektedir. **1-Kılıç kını yapıp satan kişi 2-Sirkeci**

işte el-Hallâl kelimesinin ihtiva ettiği anlamlardan hareketle tarihçiler, Ebû Seleme'nin bu şekilde lakaplandırılması hususunda üç ayrı kanaate varmışlardır:

- 1- Hafs b. Süleyman'ın evi Kûfe'de Sirkeçiler mahallesinin (**Mahalletü'l-Hallâlin**) hemen yakınında idi. Sirkeçilere uğrar, onlarla sohbet ederdi. Bu münasebetle kendisi, sirkeci anlamına gelen '**Hallâl**' ismiyle anılmıştır.⁵⁶
- 2- Kılıç kını yahut sirke imal edip bunları sattığı için kendisine bu şekilde bir lakap verilmiştir.
- 3- Ebû Seleme'nin kılıç kını imal eden veya sirke yapan kişilere dükkanını kiraya verdiği için Hallâl lakabını aldığı da söylenmiştir.⁵⁷

Zengin olduğu kadar da cömert olan Ebû Seleme'nin şîir, Siyer, Cedel, Tefsir ve Hitabet konusundaki şöhreti de tarihçiler tarafından zikredilmiştir.⁵⁸

Yukarıdaki meziyetlerinden de anlaşılacağı üzere Ebû Seleme, gençlik yıllarında iyi bir terbiye ve tahsil görmüş olmalıdır. Bunlara bir de servet eklendiğinde Ebû Seleme'nin ileriki yıllarda Abbâsî davetinin niçin en etkili isimlerinden birisi olduğu kolayca anlaşılacaktır.

II-EBÛ SELEME'NİN ABBÂSÎ DAVETİNE KATILIŞI

Daha önce de belirtildiği üzere Meysere'den sonra Kûfe dâilerinin liderliğine Bükeyr b. Mâhân getirilmiştir. Bükeyr b. Mâhân, hem Muhammed b. Ali hem de ondan sonra İmam olan İbrahim b. Muhammed'in takdirini kazanmış birisiydi.

Araştırmacıardan bazılarının belirttiğine göre Kûfe dâilerinin reisi olan Bükeyr b. Mâhân, aynı zamanda da Ebû Seleme el-Hallâl'ın kayın pederi oluyordu.⁵⁹ Gelişmelerden anlaşılabilirdiği kadarıyla bu iki kişiyi, Abbâsî devletin kuruluşunda hem sahip oldukları özellikler hem de gayretleri ile çok önemli bir rol oynamışlardır.

Kaynaklarda yer almamakla beraber Ebû Seleme'nin Kûfe'deki genel havaya kapılarak Abbâsî davetine katıldığı söylenilebilir. Zira Kûfe, eskiden beri Ali evladının taraftarlarının bulunduğu bir yer olarak bilinmekteydi.

⁵³ Taberî, V, 622; İbnü'l-Esir, V, 283; İşş, s.29; Beylâ, s.15; Ulyan, s.57; Utvan, s.245; H. Dursun, "Ebû Seleme el-Hallâl", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul 1994, X, 228-229

⁵⁴ Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan, **Vefayâtü'l-A'yan**, Beyrut (ty), II, 197, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, **Tarihu'l-İslâm**, thk, Abdüsselam Tedmûri, Beyrut 1991, II, 195; H. İbrahim, II, 394; H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 229

⁵⁵ H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 228

⁵⁶ İbn Hallikan, II, 197; H. İbrahim, II, 394; Beylâ, s.15-16, H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 229

⁵⁷ İbn Hallikan, II, 197; H. İbrahim, II, 394; Beylâ, s.15-16, H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 229

⁵⁸ Zehebî, s.400; H. İbrahim, II, 394; H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 229

⁵⁹ H. İbrahim, II, 394; Ulyan, s.57; H. Dursun, **Tarih**, III, 26

Üstelik burası, Abbâsî dâilerinin propagandalarının en yoğun olarak yapıldığı yer olma özelliğine de sahipti. Bunlara bir de Abbâsî dâilerinin liderliğini yapan Bükeyr b. Mâhân'a damat olacak kadar yakın olma eklendiğinde Ebû Seleme için 'bu davete niçin geldi?' sorusu kendiliğinden cevap bulacaktır.

Ebû Seleme, siyaset ve devlet idaresini iyi bilen, varlıklı bir insandı. Kayınpederi döneminde de Kûfe'deki dâilerin önde gelenlerindendi.

Ebû Seleme'nin kayın pederi Bükeyr b. Mâhân, ömrünün son demlerini yaşadığını hissedince İmam İbrahim'e bir mektup yazmıştır. Mektubu ahiret günlerinin bidayetinde, dünya günlerinin nihayetinde yazdığını bildirdikten sonra kendisinden sonra Kûfe dâiliğine Ebû Seleme'nin getirilmesini vasiyet etmiştir.⁶⁰

İmam İbrahim, Bükeyr'den aldığı mektup neticesinde Ebû Seleme el-Hallâl'ı Kûfe dâilerinin liderliğine getirmiştir. Bu hususta Horasan halkına da bir mektup yazarak Kûfe'nin idaresini Ebû Seleme'ye verdiğini bildirmiştir.⁶¹ Kûfe'nin idareciliğine getirilen Ebû Seleme, aynı yıl (h.127) geniş yetkilerle Horasan'a gitmiştir.⁶²

İmam İbrahim'in emrine binaen Horasan'a giden Ebû Seleme, oradaki dâiler tarafından hüsn-ü kabul görmüştür. Ayrıca onlar, gerek kendi mallarının zekatını gerekse toplamış oldukları zekatları Ebû Seleme'ye teslim etmişlerdir.⁶³ Abbâsî davetinin Kûfe'deki temsilciliğine getirilen Ebû Seleme, Abbâsî daveti kuruluncaya kadar bu görevde kalmıştır.⁶⁴

Yukarıda belirtildiği gibi Ebû Seleme, siyaset ve devlet idaresini iyi bilen, varlıklı bir insandı. Zaman zaman davetin önüne çıkan engelleri maharetle bertaraf eder, gerek davet gerekse bu yola kendini adanmış kimseler uğruna servetini cömertçe harcardı. Onun Kûfe'deki yeri, Humeyme ile Horasan arasında bir irtibat noktası durumundaydı. Ebû Seleme'nin, Horasan'a yakın olmasına ve oradan sürekli haber almasına rağmen sık sık Horasan'a bizzat giderek orada işlerin nasıl gittiğini teftiş ettiği de bildirilmiştir.⁶⁵ Ebû Seleme, Kûfe'de görevlendirilmiş, aynı zamanda da Ebû Müslim Horasan'da görevlendirilene kadar oradaki ihtilâl hareketini de organize etmiştir.⁶⁶

Bazı tarihçilerin ifade ettiği üzere Ebû Müslim ilk dönemlerinde, Ebû Seleme'ye tâbi olarak çalışmalarını sürdürmüştür.⁶⁷ Zaten bu, Kûfe'nin liderliğini yapmanın bir gereği idi. Çünkü Horasan'daki dâiler, Humeyme ile doğrudan görüşemiyorlardı. Onlar İmamla görüşmek yerine Kûfe daisi ile görüşüyorlardı.

III-ALENÎ DAVET DÖNEMİ VE EBÛ SELEME

İmam Muhammed b. Ali'nin h.125 / 742 deki vefatından sonra vasiyetine binaen yerine oğlu İbrahim geçti.⁶⁸ İşte bu şahsın döneminde Abbâsîler ile Emeviler arasındaki mücadele yeni bir döneme girdi ki, bu devre Abbâsî davetinin eylem safhasıdır. Hicri 127 yılında başlayan bu dönemin, Abbâsî propagandasının ikinci safhası olarak isimlendirilmesi mümkündür.⁶⁹

Humeyme liderleri, h.127 / 745' de hedeflerini gerçekleştirme istikametinde büyük bir adım atmaya, fikir ve davet safhasını aşmış, harekete geçmeye karar verdiler. Emeviler'e karşı mücadele verecek Horasanlılara komuta etmek üzere, tarihin büyük askeri dehalarından birini, Ebû Müslim el-Horasanî'yi seçtiler. Bu yeni davete daha önce katılma sözü veren gruplar da Ebû Müslim'in etrafında toplandılar.⁷⁰

İmam İbrahim'in, Kûfe'deki Abbâsî daisi Ebû Seleme'ye mektup yazıp, Ebû Müslim'i Horasan'a gönderdiğini ve Horasanlılar'ın da ona itaat etmelerini emrettiğini bildirmesine kadar Ebû Müslim, Horasan'da kaldı.⁷¹

Bundan sonra Abbâsîlerin belli başlı en önemli yardımcıları Ebû Seleme el-Hallâl ve Ebu Müslim el-Horasanî olmuştur.⁷² Bunlar durup dinlenmeden Horasan ile diğer nakiblerin bulunduğu yerler arasında mekik dokuyorlar ve ikinci derecede bazı dâilerin yardımıyla halkı isyana sürüklüyorlardı.

⁶⁰ Taberî, V, 622; Şakir, V, 57; H. Dursun, **Tarih**, III, 26; Abdulaziz es-Sa'lebî, Ebû Seleme'nin Bükeyr b. Mâhân'dan sonra Kûfe dâilerinin reisi olmasını bizzat İmam İbrahim'in Bükeyr b. Mâhân'a tavsiye ettiği görüşündedir. bkz., **Sükut**, 56

⁶¹ Dineverî, s.334; Ulyan, s.57; Beylâ, s.15; Işş, s.29; H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 230

⁶² Taberî, V, 622; İbnü'l-Esir, V, 283; H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 230

⁶³ Taberî, V, 622; İbnü'l-Esir, V, 283; Şakir, V, 57

⁶⁴ H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 230

⁶⁵ Ebû Seleme'nin Kûfe dâilerinin liderliğine getirilmesinden sonra İmam tarafından kendisine verilen bir mektupla birlikte Horasan'a gittiği, beraberinde Ebu Müslim'i de yardımcı olarak götürdüğü, Ebû Seleme'nin Horasan ve civarındaki şehirlerde dört ay kadar kalarak taraftarlarına nasihatlerde bulunduğu belirtilmektedir. bkz., **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, s.247; H. Dursun, **Tarih**, III, 33

⁶⁶ H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 230

⁶⁷ İbn Hallikan, II, 196; H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 230

⁶⁸ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, s.238

⁶⁹ H. İbrahim, II, 300

⁷⁰ H. Dursun, **Tarih**, III, 28

⁷¹ Ebû'l-Fida el-Hafiz İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, thk., Ahmed Ebû Müslim- Ali-Necib Adva, Beyrut (ty), X, 55; H. İbrahim, II, 301

Abbâsî daveti, İmam İbrahim'in 747 yılında Ebû Müslim'e gönderdiği ve daveti ızhar etmesini emrettiği bir mektup neticesinde alenî hale gelmeye başlayacaktır.⁷³

Bu tarihten sonra Abbâsî daveti daha da hızlanmıştı. Horasan'ın her tarafına dâiler gönderilmiştir. insanlar, kitleler halinde davete uymuşlardır. Böylece Ebû Müslim'in taraftarlarının sayısı gün geçtikçe çoğalmaya başlamıştır. Neticede de tüm Horasan'da alenî davet hız kazanmıştır.

Ebû Müslim'in Horasan'a giderek oradaki hareketin idaresini ele alması, ihtilal faaliyetinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu arada Arap kabileleri arasındaki had safhalara varan mücadele, Emevilerin dikkatlerini ve gayretlerini Abbâsî davetinden daha çok buralara vermesine sebep oluyordu. Kısa sürede ihtilal faaliyetlerinin geliştiği Horasan şehirlerini dolaşan ve Horasan dâilerinin lideri olan Süleyman b. Kesir el-Huzai'nin yerine liderliğe geçen Ebû Müslim, İmam İbrahim ile sürekli irtibat halinde bulunmuştur. Nihayet 15 Haziran 747 tarihinde Süleyman b. Kesir taraftarlarının toplu halde buldukları Sifezeç'te, İmam İbrahim'in gönderdiği siyah bayrak açıldı. Böylece alenî davet başlamış oldu. Bir müddet Sifezeç'te kalan Ebû Müslim, kısa süre sonra Merv'i işgal etti. Horasan valisi Nasr b. Seyyar, Nişabur'a çekilmek zorunda kaldı. Merv, Mervürüz, Herat, Nesa ve Ebiverd şehirleri kısa sürede ele geçirildi. Bu sırada İmam İbrahim'in yanından dönen ve onun tarafından başkumandanlığa tayin edilen Kahtabe b. Şebib, Tus yakınlarında Nasr b. Seyyar'ı mağlup etti. Artık Horasan'daki Emevi kuvvetleri çökmüştü. Haziran 748'de Nasr, Nişabur'u terketti ve Ebû Müslim merkezini oraya nakletti.⁷⁴ Nasr ve onun etrafında toplanan Arap kabileleri, Kumis şehrinde tutunmaya çalıştılar. Horasan'daki gelişmeler üzerine halife II.Mervan, Irak valisi Yezid b. Ömer b. Hubeyre'ye Horasan'a yardımcı kuvvetler göndermesini emretti; ancak gönderilen kuvvetler Nasr ile birleşmeden mağlup edildi. Kahtabe ve oğlu Hasan, Kumis'i zaptettikten sonra batıya doğru ilerlemelerine devam ederek Rey ve Hemedan'ı ele geçirdiler. 749 yılının ilkbaharında isfahan civarında yapılan savaşı kaybeden Nasr'ın artık tutunabileceği yer kalmamış, Kahtabe'ye Irak yolu açılmıştı. Oğlu Hasan'ı önden göndermiş ve kendisi de onu takip etmiştir. Hasan, Celûla'da karargah kurmuş olan İbn Hubeyre'den sıyrılarak Dicle'yi geçti ve Kûfe'ye doğru ilerlemeye başladı. Kahtabe ise 27 Ağustos 749 tarihinde İbn Hubeyre'nin karargahına ani bir baskın yaparak onu mağlup etti. İbn Hubeyre, müstahkem şehir Vâsıt'a çekildi. Bu gece savaşları arasında, Abbâsîlere ilk askeri başarıları kazandırmış olan Kahtabe öldürüldü. Kumandayı oğlu Hasan aldı ve 2 Eylül'de Kûfe'yi zabdetmeye muvaffak oldu.⁷⁵

Diğer taraftan daha önce sözü edilen ve İmam İbrahim tarafından Ebû Müslim'e yazılan mektubun II.Mervan'ın eline geçmesinden sonra Halife, İbrahim'i Harran'a götürerek hapsedti.⁷⁶

Öldürüleceğini anlayan İmam İbrahim, kendisinin ölüm haberini yaydı ve ailesine kardeşi Ebül-Abbas'la birlikte Kûfe'ye gitmelerini ve ona tabi olmalarını emretti. Sonrada Ebül-Abbas'a bir takım tavsiyelerde bulundu. Kendisinden sonra kardeşini bıraktı.⁷⁷ Ebül-Abbas ve yanındaki aile fertleri, Kûfe'ye gitmek üzere Humeyme'den ayrıldılar.

a-Humeyme ve Horasan'daki Abbâsî Taraftarlarının Kûfe'de Ebû Seleme ile Buluşmaları

Ebû Müslim'in Horasandaki çalışmaları zaferle sonuçlandı ve orada bütün iktidarı ele geçirdi. Kendisi Horasan'da kalırken, ordularını Kahtabe b. Şebib et-Tai'nin emrine verip Irak tarafına gönderdi. Kahtabe, zafer üstüne zafer kazandı. Onun ölümünden sonra ordunun başına oğlu Hasan b. Kahtabe geçti. Hasan b. Kahtabe beraberindekilerle birlikte Kûfe yakınlarına kadar geldi. Ebû Seleme'yi sordu. Ona bir binit göndererek ordunun bulunduğu yere getirtti. Horasan'dan gelenler Ebû Seleme'ye orada izzet-i ikramda bulundular ve kendisine beyat ettiler.⁷⁸ Diğer taraftan İmam İbrahim'in vasiyetine binaen, başta İmam olarak tayin ettiği Ebül-Abbas olmak üzere Abbas oğulları ailesi, Humeyme'den ayrılarak Kûfe'ye gelmişlerdi.⁷⁹

Neticede ise Humeyme ile Horasan arasında bağlantı noktası olan Kûfe, 132/749 yılı başlarında, Horasan'dan gelen ve ordularla, Humeyme'den uzaklaşan veya kaçan Ehl-i Beyt arasında buluşma noktası olmuştur. Artık Ebû Seleme'nin bizzat kendisi bağlantı noktasıdır. Hâşimilere yakınlık duyan ordular, İbn Hubeyre karşısında muzaffer olup onu Irak'ı terkedip Vâsıt surlarına sığınmaya mecbur ettikten sonra Kûfe istikametinde yürüdüler. 11 Muharrem 132 (30 Ağustos 749) da Kûfe ye gelen bu ordular, Ebû Seleme ye destek oldular ve

⁷² K. V. Zettersteen, "Ebû Seleme", **İA**, İstanbul 1964, IV, 49

⁷³ İbn Kesir, X, 55; H. İbrahim, II, 303

⁷⁴ H. H. Dursun, "Ebû Seleme", **DİA**, X, 229

⁷⁵ Yurdaydın, s.35-36; H. Dursun, "Abbâsîler", **DİA**, I, 32

⁷⁶ İmam İbrahim yaklaşık olarak 20 gün hapsedildikten sonra ölmüştür. bkz., **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, s.395; Seyid Emir Ali, **Muhtasar Tarihu'l-Arab**, Arapçaya trc., Afif el-Balebekki, Beyrut 1990.,172; Sa'lebî, **Sükut**, s.200

⁷⁷ Taberî, VI, 80; İbnü'l-Esir, V, 335; Celaleddin es-Suyûtî, **Tarihu'l-Hulefa**, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (basım yeri ve ty), s.257; Sa'lebî, s.200; H. İbrahim, II, 303

⁷⁸ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, s.374-375; Belâzürî, IV, 183

⁷⁹ Dineverî, s.358; Taberî, VI, 80-81; Şemsüddin Makdisî, **Kitabu'l-Bed ve't-Tarih**, Beyrut 1899, VI, 66; İbnü'l-Esir, V, 335; H. İbrahim, II, 303

idareyi ona teslim ettiler.⁸⁰ Aynı tarihlerde Humeyme'den hareket eden Hâşimi kafilesi de gizlice Kûfeye geldi ve onlar da Ebû Seleme'nin yanına vardılar.⁸¹

Gelişmelerden de anlaşılabilirliği kadarıyla artık Kûfe'nin tek hakimi ve işleri istediği gibi planlayıcısı Ebû Seleme idi. Zira Horasan'ın galip askeri birliklerinin komutanları, Ebû Seleme'nin Kûfe'deki başarılarını göz önünde bulundurarak genel komutayı ona devretmişlerdir.⁸² Diğer taraftan Humeyme'yi terketmiş olan Abbâsîler de Kûfe'ye gelerek Ebû Seleme'nin emir ve komutasına girmişlerdi. Humeyme'den ayrılıp gelen bu insanlar, henüz Horasan'da bulunan taraftarlarının Kûfe'ye ulaştıklarını bilmedikleri gibi, Horasan'daki Abbâsî taraftarlarının da Humeyme'dekilerin Kûfe'ye ulaştıklarından haberleri yoktu. Bu iki dost kuvvetin Kûfe'ye ulaştığını sadece Ebû Seleme ve yakın arkadaşları biliyordu.⁸³

IV-EBÛ SELEME'NİN HİLAFETİ ALİ EVLADINA İNTİKAL ETTİRME TEŞEBBÜSLERİ

Tarihçilerin belirttiğine göre, Horasan'dan hareket eden ve Kûfe'ye gelen Abbâsî taraftarları, Ebû Seleme'yi “**Vezir-i Âli Muhammed**” diye nitelendirmişlerdir. Zira bundan sonra Ebû'l-Abbas'ın 28 Kasım 749 tarihinde Kûfe camiinde beyat almasına, hatta biraz daha sonrasına kadar ihtilalin yönetimi Ebû Seleme'nin eline geçmiştir. Üstelik henüz bir İmam da belirlenmemiştir.⁸⁴

Ebû Seleme, Humeyme'den gelenleri Hâşim oğullarının azatlısı Velid b. Sa'd'ın evine yerleştirmiştir.⁸⁵ Kendisine Horasandan gelenler hakkında soru soranlara ‘onların ortaya çıkma vakitleri henüz gelmedi’ diyor, Humeyme'den gelenler hakkında soru soranlara da ‘onlar şu ana kadar gelmediler’ diyordu.⁸⁶ Horasan'dan gelenleri ise Kûfe'nin hemen yanı başındaki Hammam A'yen denilen yerde konaklatmıştır.⁸⁷

İmam İbrahim'in 11.Mervan tarafından öldürüldüğü haberi Kûfe'ye ulaşmıştı. Ancak Ebû Seleme, bu haberi hem Horasanlılardan hem de Humeyme'den gelen Abbas oğullarından gizlemiştir. Ayrıca Ebû Seleme'nin Humeyme'den gelenlerle Horasan'dan gelenleri 40 gün boyunca görüşmediği belirtilmiştir.⁸⁸

Rivayetlere göre Ebû Seleme, Abbâsî davetinin iç yüzüne muttali olmasından sonra, onlardan yüz çevirip Ali b. Ebi Talib evladını desteklemeye başlamıştır.⁸⁹

Kûfe'de her şeye hakim olan Ebû Seleme, söz konusu 40 gün içerisinde İmam İbrahim'in de vefatından sonra Abbas oğullarından bu işi idare edebilecek kabiliyette bir şahıs bulunmadığı düşüncesiyle Hicaz'da bulunan Ali evladına mektuplar göndermiştir.⁹⁰

Kaynakların ifadesine göre Ebû Seleme, Ali evladının ileri gelenlerinden Cafer Sadık ile Abdullah b. Hasan b. Ali ve Ömer b. Zeyne'l-Âbidîn'e birer mektup göndermiş ve elçiye şu tenbihatta bulunmuştur:

“Önce Cafer es-Sadık'a git. Eğer Cafer sana olumlu bir cevap verirse, diğer iki mektubu yırtar atarsın; şayet o, fikrimizi kabul etmezse, oradan Abdullah'a gidersin. Eğer o kabul ederse ne ala, öbür mektubu yok edersin. şayet Abdullah da olumsuz cevap verirse, bu defa da Ömer'e gidersin”

Elçi, Ebû Seleme'nin tenbihine uyararak ilk önce Cafer es-Sadık'ın yanına gitti ve kendisine Ebû Seleme'nin mektubunu verdi. Fakat Cafer es-Sadık bu mektuba, yani Irak'ta Ehl-i Beyt taraftarlığıyla bilinen Ebû Seleme'nin göndermiş olduğu mektuba ilgi göstermedi ve şöyle söyledi: “Ebû Seleme'nin benimle ne ilgisi var? O, başkalarının taraftarıdır.” Elçinin mektubu okuması için ısrar etmesi üzerine de hizmetçisini çağırarak yanmakta olan ışığı yakınına getirmesini emretti ve mektubu ateşe tutarak yaktı. Elçiye: “cevabımı gördün” diye karşılık verdi. Elçi, bunun üzerine Abdullah'a gitti. Abdullah mektubu alınca, onu öpüp başına koydu ve okuduktan sonra kalkıp

⁸⁰ Emir Ali, s.173

⁸¹ H. Dursun, **Tarih**, III, 33

⁸² Ebû Seleme'nin bu şekilde geniş yetkilere sahip olmasından sonra Abbâsî devletinin kurulması zamanına kadar Kûfe'de işlerin yolunda gitmesi için gerekli memuriyetlere amiller atadığı belirtilmiştir. bkz., **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, s.376-377

⁸³ H. Dursun, **Tarih**, III, 34

⁸⁴ İbn Hallikan, II, 197, Şihabu'd-Din Ebi'l-Felah İbnü'l-Ammad, **Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbâr-ı men Zeheb**, thk., Abdulkadir el-Arnaut - Mahmud el-Arnaut, Beyrut 1988/1408, II, 150; H. Dursun, “Ebû Seleme”, **DİA**, X, 229

⁸⁵ Belâzürî, IV, 184; Taberî, VI, 85; İbnü'l-Esir, V, 335

⁸⁶ Taberî, VI, 85; Belâzürî, IV, 184

⁸⁷ Taberî, VI, 85; İbnü'l-Esir, V, 335; Şakir, V, 75; Utvan, s.340; Kûfe civarında küçük bir yerleşim merkezidir. bkz., Yakut, **Buldan**, II, 343

⁸⁸ İbn Kuteybe, II, 118; İbnü'l-Esir, V, 325; Ulyan, s.124; Sa'lebî, s.201; Utvan, s.340; Takkuş, s.28; Bazı tarihçiler ise Ebû Seleme'nin beyat esnasında şu şekilde bir mazeret ileri sürdüğünü zikretmektedirler: “Ben ortalığın yatışmasını, işlerin tam anlamıyla yoluna girmesini bekledim. İşler yoluna girdikten sonra Ebu'l-Abbas'ın halifelliğini ilan edecektim” bkz., Emir Ali, s.174; Utvan, s.347

⁸⁹ Belâzürî, IV, 185; İbn Kesir, X, 42; İşş, s.29; Beylâ, s.35; H. İbrahim, II, 394; H. Dursun, “Ebû Seleme”, **DİA**, X, 229

⁹⁰ Beylâ, s.137-138

Cafer es-Sadık'ın yanına gidip ona şöyle söyledi:“ Bu mektubu bana Ebû Seleme göndermiş. Beni halife olmaya davet ediyor, bu mektubu da Horasan halkından, taraftarlarımızdan birisiyle göndermiş.”

Bunun üzerine Cafer es-Sadık şöyle söyledi: “Horasanlılar ne zaman sizin taraftarlarınız oldu? Yoksa Ebû Müslim'i oraya sen mi gönderdin? Horasanlı herhangi bir kimsenin ismini bilir, kendisini tanır mısın? Birbirinizi tanımadığınız halde Horasanlılar nasıl olurda senin taraftarın olurlar?” Abdullah:“niçin böyle konuşuyorsun?” diye sorunca Cafer es-Sadık: “Allah şahittir ki ben her müslümana nasihat etmeyi kendime bir vazife bilirim. Hal böyleyken sana nasihat etmem mümkün değildir. Abdullah! sen kendini boş heveslere kaptırma. Bu devlet onlara müyesser olacak. Sana getirilen bu mektubun bir benzerini de az önce bana getirdiler.” Bu sözleri dikkatle dinleyen Abdullah, Cafer es-Sadık'ın yanından ayrıldığı zaman, biraz önce Ebû Seleme'ye karşı olumlu olan kanaatinden dönmüş bulunuyordu. Diğer taraftan Ömer ise “ben onun bahsettiği adamı bile tanımiyorum. Dolayısıyla, kendisine olumlu cevap verebilmem mümkün değildir” diyerek Ebû Seleme'nin teklifini kabul etmemiştir.⁹¹

Ebû Seleme, hilafeti Ali evladına vermek için gayret gösterirken Kûfe'de, adeta göz hapsinde tutulan Ebü'l-Abbas ve arkadaşları gelişmelerden habersiz bir şekilde beklemeye devam ediyorlardı.

Diğer taraftan daha önce de belirtildiği gibi Horasan'dan gelen askerler, Kûfe'nin yanbaşımda bulunan Hammam A'yen denilen yerde karargah kurmuşlardı ve onlar da Ebû Seleme'ye tüm yetkileri devrederek gelişmelerden habersizce beklemeye devam ediyorlardı. Ancak gün geçtiçe sıkılmaya başlayan askerler, Ebû Seleme'ye ‘halifenin ne zaman ilan edileceğini’ sormaya başlamışlardı. Ebû Seleme ise “acele etmeyin, şimdi onun zamanı değildir. Çünkü Vâsıt, henüz fethedilmemiştir” diyerek onları savuşturmaya çalışıyordu.⁹²

Bu durum, Ebû Humeyd es-Semerkindî olarak bilinen Muhammed b. İbrahim el-Humeydî adında Horasanlı bir komutanın Hammam A'yen mevkiinde, İmam İbrahim'in Sabıku'l-Harezmi isimli kölesini görmesine kadar devam etti.⁹³

Ebû Humeyd, İmam İbrahim'in kölesi Sâbık'ı tanıdı ve “İmam İbrahim ne yapıyor?” diye sordu. Bunun üzerine köle ona olanları anlattı:

“Mervan, İmam İbrahim'i öldürttü. İmam İbrahim ise ölmeden önce Ebü'l-Abbas'ı kendisine veliaht tayin etti. Bundan sonra Ebü'l-Abbas, bütün aile fertlerini yanına alarak Kûfe'ye geldi.”⁹⁴

Bu haber üzerine Ebû Humeyd, bu köle ile birlikte Ebül-Abbas'ın yakınlarının yanına giderek kendilerine başsağlığı diledi ve ertesi gün, Sabık'la buluşarak Ebül-Abbas'ın bulunduğu yere gitti. Ebû Humeyd burada, Ebül-Abbas'ın halife olduğunu ilan etti. Onun elini, ayağını öperek kendisine beyat etti. Daha sonra oradan ayrılarak Kûfe'nin dışında bulunan Hammam A'yen'de beklemekte olan arkadaşlarına durumu haber verdi. Bunun üzerine onlar da gidip Ebül-Abbas'a beyat ettiler.⁹⁵

Ebû Seleme, yukarıda da zikrolunduğu üzere Horasan'dan gelenlerin, Ebül-Abbas'ın yanına gittiklerini ve ona beyat ettiklerini öğrendi. Sonra kendisi de bu oldu bitti karşısında mecburen İmam'a beyat üzere yola çıktı⁹⁶ Onun, Ebül-Abbas'ın ikamet etmekte olduğu yere gitmek üzere yola çıkmasından sonra Ebü'l-Cehm, Ebû Humeyd'e haber gönderdi ve: “Ebû Seleme, İmam'ın yanına geliyor. Onun beraberindekilerle birlikte İmam'ın huzuruna girmesine müsaade etme. Tek başına içeri girer ve İmam'a beyat ederse ne ala, aksi halde boynunu vur.”⁹⁷ emrini verdi.

Ebû Seleme, İmamın ikamet ettiği eve geldiğinde oradaki muhafızlar tarafından içeri alınmamışsa da daha sonra onun, “Ben Âl-i Muhammed'in veziriyim” demesinden sonra tek başına içeri girmesine izin verilmiştir. Ebû Seleme, Ebül-Abbas'ın halifeliğini kabul etmiş ve kendisine beyat etmiştir. Bunun üzerine Ebû Humeyd ona:“Sana rağmen olanlar oldu ey Ebû Seleme!” diye serzenişte bulduysa da Ebül-Abbas , ona mani olmuş ve daha fazla konuşmasına müsaade etmemiştir. ⁹⁸

Bazı tarihçilerin belirttiğine göre Ebû Seleme, Ebül-Abbas'ın yanında Kible'ye dönerek bir kaç defa secdeye kapanmış, İmamın el ve ayaklarını öperek kendisini bağışlaması için ona yalvarmıştır. Bunun üzerine Ebül-Abbas ona şöyle demiştir:

“Seni bağışladık Ebû Seleme, doğru söylüyorsun; biz seni takdir ederiz. Yapmış olduğun hizmetleri de unutacak değiliz. Senin hatalarını da affettik. Sen şimdi karargahına dön ve askerlerinin arasına herhangi bir

⁹¹ Bu mektupla ilgili olarak bkz., Taberî, VI, 81; H. İbrahim, II, 394-395; Ulyan, s.138; Beylâ, s.35; Utvan, s.336-338; Takkuş, s.28

⁹² Taberî, VI, 85; İbnü'l-Esir, V, 335; Şakir, V,75; Julius Wellhausen, **Arap Devleti ve Sükûtu**, trc, Fikret Işıltan, Ankara 1963, s.258; H. Dursun, **Tarih**, III, 35

⁹³ Taberî, VI, 85-86; İbnü'l-Esir, V, 335; H. Dursun, **Tarih**, III, 35

⁹⁴ Belâzürî, IV, 174-175; Taberî, VI, 86; Utvan, s.345-346

⁹⁵ Belâzürî, IV, 175; Taberî, VI, 86; Utvan, s.347 İbnü'l-Esir, V, 336;Sa'lebî, s.201-202

⁹⁶ Wellhausen, 258

⁹⁷ Belâzürî, IV, 175; Taberî, VI, 87; İbnü'l-Esir, V, 336; Utvan, s.347

⁹⁸ Belâzürî, IV, 185; Taberî, VI, 87; İbnü'l-Esir, V, 336-337

fitnenin girmesine izin verme.” Bu sözler üzerine Ebû Seleme, Hammam A’yen’de bulunan karargahına gitmek üzere oradan ayrıldı.⁹⁹

28 Kasım 749 Cuma günü, Kûfe Camii’nde umumi beyat alan Ebül-Abbas, Ebû Seleme’yi affettiğini söylemiş ve onu ordusunun başına göndermiştir.

Öyle anlaşılıyor ki Ebül-Abbas, Ebû Seleme’ye yukarıdaki sözleri söylemişti ancak o, bu sözlerinde samimi değildi. Ebû’l-Abbas, halife olarak beyat almasına rağmen henüz yeterince gerekli otoriteye malik olmadığını; Ebû Seleme’nin gerek Kûfeliler gerekse Horasanlılar üzerinde büyük bir nüfuzunun olduğunu farkındaydı.¹⁰⁰ Ebû Seleme’nin yardım ve desteğine hala ihtiyacı vardı. Bu sebeple içinde başka şeyler saklamasına rağmen Ebû Seleme’ye yukarıdaki sözleri söylemiş olmalıdır.

Gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Ebû Seleme, Horasanlıların Kûfe’ye muzafferane girmelerinden sonra Vezir-i Âl-i Muhammed (Âl-i Muhammed’in veziri) şeklinde tavsif edilmiş ve tüm yetkilere malik bir konuma getirilmişti. Bundan sonra ise o, hilafeti Ali oğullarına vermek için bir süre Abbas oğullarını ve taraftarlarını oyalamış; fakat, kendisine rağmen Ebû’l-Abbas’a beyat edilmesi üzerine yaptıklarından pişmanlık duymuş ve yeni halifeye beyat etmiştir.

Bu noktada bir takım soruların sorulması ve cevaplandırılması gerekmektedir:

- 1-Ebû Seleme niçin hilafeti Ali evladına vermek istemiştir?
- 2-Ebû Seleme böyle bir işe hangi hakla ve yetkiyle teşebbüs etmiştir?
- 3-Ali evladının tepkisi niçin olumlu olmamıştır?
- 4-Ebû Seleme, ne adına ve kime karşı mücadelede bulunmuştur?
- 5-Ebû Seleme’ye verilen ceza adil miydi?

şimdi rivayetleri de göz önünde bulundurarak yukarıdaki sorular ayrı ayrı cevaplandırılmaya çalışılacaktır:

1-Bazı tarihçiler Humeyme’de ‘Âl-i Muhammed’den razı olunacak şahsa’ düsturuna göre yürütülmekte olan propagandanın gayesini anlama noktasında aldatıldığı için Ebû Seleme’nin daha sonra Hz. Ali taraftarlarına böyle bir mektup yazmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰¹ Nitekim Humeyme liderleri burada yürütülmekte olan propagandayı Âl-i Muhammed’den razı olunacak şahsa şeklinde açıkça ilan ediyorlardı. Belki de daha sonra bu propaganda hedefine ulaşıncâ Ebû Seleme, Al-i evladının bu işe başkalarından daha liyakatli olduklarını düşünmüştür. Çünkü bu propaganda, onların sürekli mücadeleleri ile devam etmiş, onlardan bir çok kurbanlar almıştı. Sonra bu insanlar halk nezdinde, daha yaygın bir şöhrete sahiptiler. Halk onları, Abbas oğullarından daha fazla tanıyordu.¹⁰²

Üstelik Ebû Seleme, Ali ve Ali evladının taraftarlarının bulunduğu Kûfe şehrindeydi. Bilindiği gibi Humeyme, daha çok Abbas oğulları faaliyet sürdürdükleri bir yerken Kûfe, daha çok Ali evladına yakınlığı ile tanınanların çalışmalarını sürdürdükleri bir mekandı. Ebû Seleme, bulunduğu ortamın da tesiriyle hilafetin Ali evladına geçmesini istemiş olmalıdır.

Ayrıca bu hususta tarihçi Hasan İbrahim Hasan’ın aşağıdaki görüşleri de dikkat çekici niteliktedir:

“İranlıların Hz. Ali taraftarlığı, Hüseyin zamanında başlar. İranlıların Ehl-i Beyt’e karşı yakınlık gösterip onların yanında yer almalarında garipsenecek bir durum yoktur. Çünkü İranlılar, saltanat tacını taşıma hakkının sadece Ali evladına ait olduğuna inanıyorlardı. Zira onlar nazarında Hz. Ali evladı, Sâsânî hükümdarlarının sonuncusu III.Yezdecird’in kızı Şehrbanu ismindeki anneleri tarafından Sâsânî hanedanının varisleri ve dinin gerçek reisleri idiler. Bu durum onların dini inançları ile de uyuşur. Zira İranlılar, hükümdarlarına kudsiyet atfederler ve onların, Allah (c.c)’ın yeryüzündeki gölgesi olduğuna inanırlardı. Bu eski inanışlarının etkisiyle aynı şekilde Hz. Ali evladının, özellikle Hüseyin’in soyundan gelenlerin nübüvvet ve saltanatı temsil etme hakkını ellerinde bulundurdıklarına inanıyorlardı. Çünkü Hz. Hüseyin’in torunları, hem Hz. Peygamber (s.a.v)’in , hem de Sâsânî krallarının soyundan gelmekteydiler. Bu durum, İranlıların. Ali evladına karşı olan meyillerini ve hilafeti onlara geçirmek için yaptıkları çalışmanın sebebini bize açıklamaktadır. İranlı liderlerden Ebû Seleme el-Hallâl da bu iş için büyük gayret göstermiştir.¹⁰³ Ayrıca Onun bu işe Ali evladından daha ehil kimseye görmediğini de söyleyenler olmuştur.¹⁰⁴

2-Ebû Seleme, hilafeti Abbas oğullarına değil de Ali evladına vermek için gayret gösterirken elbetteki bu hususta kendisini yetkili görmüş olmalıdır. Aksi halde böyle bir işe girişmezdi.

Öncelikle Ebû Seleme’nin bu yetkiyi Emevilere karşı oluşturulan muhalefet cephesinin en önemli kişisi olmakla kendisinde gördüğü söylenebilir. O, Kûfe dâilerinin reisi idi. Kûfe ise emirlerin icra makamına konulduğu ve denetlendiği yerdi. İmam İbrahim döneminden itibaren davetin idari yönetimi Ebû Seleme’ye verilmişti. Bu sebeple de kendisine “**Vezîru Al-i Muhammed**” deniliyordu. Davetin askerî yönetimi ise, Ebû Müslim’e verilmişti.

⁹⁹ İbn Kuteybe, II, 118; Taberî, VI, 87; İbnü’l-Esir, V, 337; Sa’lebi, s.204

¹⁰⁰ Wellhausen, s.259

¹⁰¹ Ulyan, s.137

¹⁰² H. Dursun, **Tarih**, III, 38

¹⁰³ H. İbrahim, II, 393

¹⁰⁴ Ulyan, s.137; Takkuş, s.29S

Bu sebeple ona da “*Emîru Âl-i Muhammed*” deniliyordu.¹⁰⁵ Ebû Seleme, vezir sıfatıyla istediğini yapabileceğini ve yetkisini kendisinde görüyordu. Üstelik o güne kadar davet Al-i Muhammed için yapılmıştı ve henüz de bir isim ortaya atılmamıştı. Ona göre bu şekilde hareket etmek gayet normal olmalıydı.¹⁰⁶

3. Daha önce de belirtildiği üzere Ebû Seleme'nin teklifine Ali evladının cevabı menfi olmuştur. Çünkü Ali evladının hilafete gelebilmelerini sağlayabilecek kalabalık taraftarları ve gerekli kuvvetleri yoktu. Dolayısıyla onlar zemini hazırlayıp kılıca sarılarak hilafet haklarını isteme durumuna gelinceye kadar beklemeyi gerekli görmüşlerdi.¹⁰⁷

Aslında hilafetin Ali evladından çıkması ta Ebû Hâşim'in bu mücadeleyi devam ettirme hususunda Abbas oğullarından Muhammed b. Ali'yi görevlendirilmesi ile başlamıştır. Bu görevlendirme, daha doğrusu devir ile merkezini Humeyme'nin teşkil ettiği bilfiil mücadele eden tarafın, teorik olarak mücadele veren tarafın da kendilerine ilavesiyle güçlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸

Ebû Seleme'nin mektubuna karşılık Hicazda bulunan Ali evladının hilafete talip olma cesaretini de kendilerinde bulamadıkları anlaşılmaktadır. Onlar, Hicaz'dan hiç bir yere ayrılmayıp fiili mücadele vermek şöyle dursun fiili mücadelede bulunanlarla da ilişkiye girmemekle bu haklarından, şimdilik vazgeçmiş gibi görünüyorlardı.

4.Yaygın olan kanaate göre Ebû Seleme, Abbâsî devletinin kuruluşu için mücadele etmiş bir kişidir. Ancak bazı tarihçiler onun Abbâsî devletinin kurulması ve Abbas oğullarının iktidara gelmesi için çaba sarfetmediğini söylemektedirler. Bu tarihçilere göre Ebû Seleme, Ali evladının hilafet hakkını gasbettiklerine inandığı Emevilere karşı mücadele etmiştir. O, bu mücadelede “Düşmanımın düşmanı dostumdur” anlayışı ile Abbas oğulları ile düşmanın ortak oluşu zemininde güç birliğine girmiştir. Öyle olmasaydı, Ali evladına, ‘hilafete buyurun’ diye mektup yazmazdı, Abbas oğullarının hilafete geçişine engel olmak için elinden geleni yapmazdı.¹⁰⁹

Bir başka ifadeyle Ebû Seleme sempaticanı olduğu Ali evladının hilafete geçmesi için Emevilere karşı mücadele etmiştir. Bu mücadelede Abbas oğulları ile birlikte hareket etmenin faydalarını düşünerek onlarla beraber mücadelede bir beis görmemiştir.

5. Ebû Seleme'nin hilafeti Ali evladına devretme teşebbüsü, hayatına mal olmuştur. Onun nasıl öldürüldüğü hususuna ileride temas edilecektir. Ancak burada cavplandırılması gereken soru Ebû Seleme'nin pişmanlık duyup af diledikten sonra ve bunca gayretli çalışmalarına rağmen öldürülme cezasına çarptırılması gerekir miydi?

Belki burada onun gerçek maksadı ileri sürülerek yaptığı çalışmalar göz ardı edilebilir. Fakat şu bilinmelidir ki, o, şu veya bu sebeple Emevilere karşı girişilen mücadelede bitiş noktasına gelinceye kadar kimin halife olacağını dikkate almaksızın mücadele etmiştir. Bu mücadelede Ebû Müslim kadar önemli bir şahsiyettir. Böylesi bir kabiliyetin sonradan pişman olup af dilediği bir kusuru için öldürülmesi yerine affedilmesi belki de, Abbâsî devletine daha faydalı olabilirdi

V-EBÛ SELEME'NİN VEZİRLİĞİ

Daha önce de belirtildiği üzere Horasan'dan gelen Abbâsî taraftarları Kûfe'ye geldiklerinde, Ebû Seleme'nin Kûfe'de gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri görmüşler ve Ona “*Vezîr-u Âl-i Muhammed*” diyerek tüm yetkiyi devretmişlerdir. Bundan sonra Ebû Seleme, bu şekilde çağrılmaya başlamıştır.

Nitekim Ebû Seleme, Ebül-Abbas'a beyat için gittiğinde onu içeri almak istemediklerinde “**Ben vezîr-u Âl-i Muhammedim**” diyerek içeri girebilmişti.

Ebû Seleme yalnızca halk tarafından bu şekilde isimlendirilmemiş aynı zamanda Kûfe camiinde halktan beyat alan ilk Abbâsî halifesi Ebül-Abbas tarafından da o, bu isimle çağrılmıştır.¹¹⁰

H. İbrahim bize, halife olarak kendisine beyat edilince Seffah'ın, devletin önemli bir unsuru ve kuvvet kaynağı olan Horasanlılar arasındaki mevkiinden dolayı istemediği halde Ebû Seleme'yi vezir edindiğini kaydeder. Ne var ki, Seffah, bunu iyi niyetle yapmamıştır. Çünkü o, Ebû Seleme'yi öldürdüğü taktirde Horasanlıların ayaklanıp onun intikamını almaları endişesiyle kendi hayatından korkuyordu.¹¹¹

Ebû'l-Abbas beyat aldıktan sonra bir hutbe irad etmiştir.¹¹² Bundan sonra halife, Horasanlıları memnun etmek için Ebû Seleme'yi istemediği halde kendisine vezir yapmıştır. Ebû'l-Abbas Ebû Seleme'ye ve Kûfelilere

¹⁰⁵ Ulyan, s.57

¹⁰⁶ Tarihçi Takkuş ise Ebû Seleme'nin ihtilali gerçekleştirenler üzerinde büyük nüfuzunun olduğunu, ancak ordu üzerinde aynı nüfuza sahip olmadığını, Kûfe'deki ordunun daha çok Ebu'l-Cehm'e bağlı kaldığını belirtiyor. bkz., s.28

¹⁰⁷ H.İbrahim, II, 395.

¹⁰⁸ H. Dursun, **Tarih**, III, 23

¹⁰⁹ H. Dursun, **Tarih**, III, 38

¹¹⁰ Emir Ali, Ebû Seleme'nin aynı zamanda da Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın özel müsteşarı olarak tayin edildiğini bildirmektedir. s.198

¹¹¹ H.İbrahim, II, 395, İşş, 29

¹¹² İbn Kuteybe, II, 118; Taberî, VI, 86-87; İbnü'l-Esir, V, 337-339; Suyûtî, s.257

güvenmediği için karargahını Kûfe’de değilde Hammam A’yen’de kurdu. Daha sonra da Ebû Seleme’den uzaklaşmak için ikametgahını Hâşimiyye’ye nakletti. Aralarındaki güvensizlik gittikçe artıyordu.¹¹³

Bu güvensizliğe rağmen halife tüm yetkilerini Ebû Seleme’ye devretmiştir. Ta ki otoritesini sağlamlaştırana kadar.¹¹⁴ Bu arada şu da bilinmelidir ki Ebû Seleme tarihte vezir olarak atanan ilk kişidir. Kendisinden önce hiç kimsenin bu isimle bir rütbeye sahip olmadığı söylenmiştir.¹¹⁵ Ebû Seleme bu görevde ölümüne kadar, yani üç veya dört ay kalmıştır.¹¹⁶

VI-EBÛ SELEME’NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Yukarıda belirtildiği üzere Kûfe’de beyat alan Ebû’l-Abbas, Ebû Seleme’nin çok güçlü olduğu Kûfe’de kalmayarak önce Hammam A’yen’e, sonra da Hâşimiyye’ye gitmiştir. Ebül-Abbas hilafete geçtikten dört ay sonra, kendi otoritesine rakip olarak gördüğü Ebû Seleme’yi ortadan kaldırmak için planlar kurmaya başlamıştır.¹¹⁷

Aradan dört ay geçmesine rağmen hala idareye tam anlamıyla hakim olamayan Ebül-Abbas, Ebû Seleme’yi daha önceki ‘hilafeti Ali Oğullarına verme’ teşebbüsünden dolayı öldürme fikrini kardeşi Davud b. Ali’ye söylediğinde Davud, es-Seffah’a şunları söyledi: “Ey Emiru’l-Mü’minin bunu yapma! Ebû Müslim ile Ebû Seleme’nin dostları olan ve şu anda senin maiyyetinde bulunan insanlar, bunu senin aleyhine bir bahane olarak kullanırlar. Ebû Müslim için ise böyle bir tehlike söz konusu değildir. Ebû Müslim’e yaz da onu öldürecek kimseler göndersin.”¹¹⁸

Bir başka rivayete göre Ebül-Abbas’a denilmiştir ki: “Ebû Seleme’nin yaptıkları Ebû Müslim’den kaynaklanıyor. Ebû Müslim de Ebû Seleme gibi düşünüyor.” Bunun üzerine Ebû’l-Abbas: “şayet yaptıkları Ebû Müslim’in reyine göre ise Allah’ın onu bizden defetmemesi halinde belamızı buluruz” dedi. Sonra da kardeşi Ebû Cafer’i, Ebû Müslim’in fikrini öğrenmesi için gönderdi. O da Ebû Müslim’e gitti. Ebû Seleme’nin daha önceki yapmak istediği şeyleri anlattı.¹¹⁹

Ebû’l-Abbas gönderdiği mektupta Ebû Seleme’nin suçlarını yazarak adeta onu öldürsen çok iyi yaparsın demeye getirmiştir. Ebû Müslim bu mektubu alınca, Ebû’l-Abbas’ı anlamakta zorluk çekmedi. Hemen harekete geçip bir grup askeri de emrine vererek Merrar b. Enes’i Ebû Seleme’yi öldürmek üzere görevlendirdi.

Kaynaklardan bazılarının belirttiğine göre de Ebû’l-Abbas’ın Ebû Seleme’nin suçlarına dair yazdığı mektuba karşılık Ebû Müslim ona cevaben yazdığı mektupta “mademki Ebû Seleme bu işleri yapmıştır o halde siz onu öldürmelisiniz” demiştir.¹²⁰ Ancak halifenin kardeşi Davud b. Ali, Ebû Seleme’nin Ebû’l-Abbas tarafından öldürülmesinin İranlıları ayaklandırabileceğini, bu sebeple onu öldürmek için Ebû Müslim’in adam göndermesinin daha isabetli olacağını halifeye söylemesinden sonra Ebû’l-Abbas, Ebû Seleme’yi bizzat öldürmekten vazgeçmiş, bu iş için Ebû Müslim’e tekrar haber göndermiştir.¹²¹

Diğer taraftan Ebû Seleme, kendisi hakkında kurulan planlardan habersiz bir şekilde günlük işlerine devam ediyordu.

Ebû Müslim, halifeden aldığı mektuba binaen hemen harekete geçip, bir grup askeri de emrine vererek Merrar b. Enes ed-Dabii’yi Ebû Seleme’yi öldürtmek için görevlendirdi.¹²² Merrar ve yardımcıları, aldıkları bu görevi yerine getirmek için Kûfe’ye geldiklerinde sokaklarda dolaşan ve halifenin ‘Ebû Seleme’den memnun olduğunu’ ilan eden bir tellal ile karşılaştılar. Halife bundan sonra, Ebû Seleme’yi sarayında kabul ederek kendisine hil’at giydirdi, onunla sohbet etti ve ihsanlarda bulundu. Aynı durumun tekrar yaşandığı ertesi geceki sohbet, sabaha karşı bitirildi. Bundan sonra saraydan çıkarak evine gitmek üzere tek başına yola koyulan Ebû Seleme, yolda Merrar ve adamları tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü.(Receb 132/Şubat 750)¹²³

¹¹³ H. Dursun, “Ebû Seleme”, **DİA**, X, 230 ; Yurdaydın, **İslâm Tarihi**, s.37

¹¹⁴ Dineverî, s.370; Ulyan, s.132

¹¹⁵ Ahmed b. Ebi Yakub el-Yâkubî, **Tarihu’l-Yâkubî**, thk., Abdu’l-Emir Mühenna, Beyrut 1413/1993, II, 287; İbn Hallikan, II, 196; İbnü’l-Ammad, **Şezeretü’z-Zehab**, II, 150; Abdurrahman Ali b. Muhammed Ebû’l-Ferec el-Cevzi, **el-Muntazam fi Tarihi’l-Ümem ve’l-Mülük**, thk., Muhammed Abdü’l-Kadir Ata ve ark., Beyrut 1412/1992, VII, 312

¹¹⁶ Belâzürî, IV, 205

¹¹⁷ İbn Kuteybe, II, 121; Ulyan, s.132; Sa’lebî, s.217; H. Dursun, **Tarih**, III, 36-37

¹¹⁸ Taberî, VI, 102-103; İbnü’l-Esir, V, 354

¹¹⁹ Belâzürî, IV, 203; İbnü’l-Esir, V, 355; İbn Kesir, X, 55; H. İbrahim, II, 395

¹²⁰ İbn Kuteybe, II, 121; Yâkubî, II, 286;

¹²¹ Yâkubî, II, 286; Taberî, VI, 103; Zehebî, s.401; İbn Haldun, III, 216; H. Dursun, “Ebû Seleme”, **DİA**, X, 230

¹²² Belâzürî, IV, 203

¹²³ Belâzürî, IV, 203; Yâkubî, II, 287; Taberî, VI, 103; İbnü’l-Esir, V, 355-356; İbn Kesir, X, 55; İbn Hallikan, II, 197; Ebû’l-Ferec, VII, 312-313; Hayruddin ez-Ziriklî, **el-A’lam**, Beyrut 1992, II, 364; H. Dursun, **Tarih**, III, 37; H. Dursun, “Ebû Seleme”, **DİA**, X, 229; İbn Kuteybe, Ebû Seleme’nin öldürüldükten sonra sarayın damına asıldığını belirtmektedir. **el-İmame**, II, 121 Ancak böylesi bir bilgi Ebû Seleme’nin Hâriciler tarafından öldürülmüş olduğu şayiasını inandırıcı olmaktan çıkaracağı için doğru olmamalıdır. Zira Ebû Seleme’yi öldürenler belki de halife tarafından kendilerine tavsiye

Rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Ebû'l-Abbas, halife olmasına rağmen hala Ebû Seleme'nin nüfuzundan çekinmekteydi. Kendisi Araptı, Ebû Seleme ise İranlıydı. Halife bir Arap olarak, İranlı bir lideri öldürmekle İranlıların isyanına sebep olurum endişesiyle Ebû Seleme'yi öldürme işini gene onun gibi İranlı olan Ebû Müslim'e havale etmek istemiş olabilir.

Diğer taraftan Ebû Müslim, kendisi gibi İranlı olan Ebû Selem'yi öldürmekten çekinmemiştir. Bazı tarihçilere göre Ebû Müslim, Ebû Selem'yi kıskandığı için halife tarafından kendisine gönderilen mektuba binaen Ebû Seleme'yi öldürmeyi kabul etmiştir.¹²⁴ Zira Ebû Müslim, Ebû Seleme hayatta olduğu müddetçe kendisinin ön plana çıkamayacağını düşünmüş olabilir.

Ebû Seleme'nin, Ebû Müslim'in adamları tarafından halifenin evinde uzun süre sohbet ettikten sonra, gece yarısına doğru çıkmasından sonra öldürüldüğü günün sabahı, onu Hâricîlerin öldürdüğü şayiası yayıldı.¹²⁵

Ebû Seleme'nin cenaze namazını, Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın emrine binaen, halifenin kardeşlerinden Yahya b. Muhammed b. Ali kıldırdı.¹²⁶ Ebû Seleme'nin cenazesi Hâşimiyye'ye defn olundu.¹²⁷

Abbâsî davetinin en büyük dehalarından ve en uzak görüşlü liderlerinden birisi olan Ebû Seleme¹²⁸, hoş sohbet bir kişiliğe sahipti. Bu özelliği sebebiyle halife Ebû Seleme ile her akşam sarayında bir araya gelir ve gece yarısına kadar onunla sohbet etmekten haz duyardı.¹²⁹

SONUÇ

İslâm Devleti'nin yaşamakta olduğu sulh ve sükûnet ortamı, Hulefâ-i Râşidin döneminin sonuna doğru bozulmaya başlamıştır. Hz. Osman (r.a)'ın feci bir şekilde şehid edilmesinden sonra, Hz. Ali ile Muaviye arasında baş gösteren anlaşmazlık, daha önceden var olan ancak üzeri örtülen Hâşimi-Emevi rekabetinin ve mücadelesinin, yeniden ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu mücadele, Hz. Hasan'ın halifelikten feragat edip Muaviye'nin devletin başına geçmesiyle bir süre duraklamışsa da özellikle Yezid b. Muaviye ve daha sonraki Emevî halifeleri döneminde artarak sürmüştür.

Kerbela'da Hz. Hüseyin'in, Yezid'in askerleri tarafından şehid edilmesiyle siyasi bir mücadele olarak devam eden bu mücadele bu tarihten sonra dini bir vecheye de büründürülmüştür. Ali taraftarları (Şia), özellikle bu tarihten itibaren var gücüyle Emevi devletine kaptırılan ve Ali evladı'nın hakkı olduğuna inanılan hilafeti geri alabilmek için mücadele etmişlerdir.

Hulefâ-i Râşidin döneminden sonra Ümeyye oğullarına karşı sürdürülen bu mücadelede, Hâşim oğullarının liderliği uzun süre Ali evladı tarafından idare edilmiştir. Bu mücadelede Abbas oğulları ise çoğu zaman, sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.

Şia'nın büyük bir kısmı, Hüseyin b. Ali'den sonra Muhammed b. Hanefeyye'ye tabi olmuşlardır. Onun ölümünden sonra ise Ali evladının temsilciliğine, liderliğine Ebû Hâşim geçmiştir. Ebû Hâşim, Kûfe'de ikamet etmiştir.

Diğer taraftan aynı sülaleden gelen ve Emevilere karşı muhalefet içerisinde bulunmak isteyen Abbas oğulları liderliğini ise Ali b. Abdullah yapıyordu. Ali b. Abdullah, tabiatı icabı Emevi halifeleriyle iyi geçinmiş, ilim ve ibadetle meşgul olmuştur. Ancak, I.Velid tarafından baskıya maruz kalan Ali b. Abdullah, Humeyme denilen mevkide mecburi ikamete tabi tutulmuştur.

Ali b. Abdullah'tan sonra Abbas oğulları liderliğine Muhammed b. Ali geçmiştir. Muhammed b. Ali ile Abbas oğulları mücadelesi hız kazanmaya başlamıştır.

Ali evladının liderliğini yapan Ebû Hâşim, Emevi halifesini ziyaret etmiş, ziyaretten dönerken de halifenin adamları tarafından zehirlenmişti. Ölümünün yakın olduğunu hisseden Ebû Hâşim, amcazadesi Muhammed b. Ali'ni bulunduğu Humeyme'ye gitmiş ve ailesinden bu işi yürütebilecek başka birini bulamadığı için Ali evladının liderliğini de Muhammed b. Ali'ye devretmiştir.

Abbâsî devletin kuruluşuna gidilen süreçte bu devir veya hilafet hakkının intikali çok önemli bir rol oynamıştır. Bu tarihten sonra Emevilere karşı sürdürülen mücadele, Âl-i Muhammed'den razı olunacak şahsa sloganıyla devam ettirilmiştir. Ali evladı ve Abbas oğulları, bu söylem etrafında birleşmişlerdir. İki grubu birleştiren şey, düşmanın aynı olması olmuştur.

edildiği üzere onu Hâricîlerin öldürdüğü şayiasını yaymışlardı. Karşılaştırmak için bkz., Yâkubî, II, 286; Zehebî, s.401; İbn Hallikan, II, 197; Emir Ali, s.198

¹²⁴ Zirikî, II, 263-264

¹²⁵ Belâzürî, IV, 204; Yâkubî, II, 286; Zehebî, 401; İbn Kesir, X, 55; İbn Hallikan, II, 197; Ebû'l-Ferec, VII, 313; İşş, s.29

¹²⁶ Belâzürî, IV, 204; Taberî, VI, 103; İbn Kesir, X, 58; Sa'lebî, s.220

¹²⁷ Taberî, VI, 103; İbn Kesir, X, 55

¹²⁸ Sa'lebî, s.56

¹²⁹ İbn Kesir, X, 58; İbn Hallikan, II, 216; İbn Haldun, III, 216; Zirikî, II, 264

Muhammed b. Ali, planlı bir şekilde çalışmasını sürdürmüştür. Humeyme'den başka Kûfe ve Horasan'ı da merkez olarak tesbit etmiştir. Kûfe, Horasan ile Humeyme arasında köprü vazifesini göreceği için buraya dâilerin önde gelen şahsiyetleri lider olarak görevlendirilmiştir.

Abbâsî daveti, davetin niteliği bakımından iki döneme ayrılmıştır. Gizli davet döneminde, davete ağırlık verilirken alenî davet döneminde ise davet, siyasi ve askeri mücadeleler ile birlikte sürdürülmüştür.

Abbâsî davetinin başarıya ulaşmasında, Kûfe dâilerinin büyük hizmetlerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu noktada Kûfe dâilerinin liderliğine İmam İbrahim tarafından getirilen Ebû Seleme de konumunun gereğini ziyadesiyle yapmıştır. Aslen İranlı olan Ebû Seleme, Kûfe zenginlerinden bir ailenin azatlısıdır. Kûfe'de hakim olan anlayışın da etkisiyle Ali evladına sempati duyan Ebû Seleme, ortak düşman olan Ümeyye oğullarına karşı girişilen mücadeleye dâi olarak katılmıştır. Zekasını ve malını sahip olduğu bir takım meziyetlerle birleştiren Ebû Seleme, cömertliği ve idaredeki maharetiyle geçiş sürecinde, Abbâsî devletinin kuruluşunda çok önemli hizmetler ifa etmiştir.

Neticede Ebû Müslim'in de Abbâsî davetine iştirakiyle sürdürülen bu mücadele, başarıya ulaşmıştır. Horasan'dan gelen ordular, Kûfe'ye kadar gelmişler, Emevilerin Kûfe valisini kaçırmaya mecbur bırakmışlardır. Aynı ordu Ebû Seleme'yi Vezir-i Âl-i Muhammed olarak tavsif etmiş ve tüm yetkiyi ona devretmiştir.

Ebû Seleme bu sıfatla, halife seçilipde otoriteye hakim oluncaya kadar, işleri istediği gibi idare etmiştir. Belki de bu sıfatından cesaret alan Ebû Seleme, Humeyme'den kaçıp Kûfe'ye gelen Abbas oğullarını, kendi taraftarlarından 40 gün gizlemiştir. Kendisi bu zaman zarfında, Hicaz'da bulunan Ali evladının ileri gelenlerine "gelin hilafete geçin" diye mektuplar yazmıştır. Ancak onların daha önce başlarına gelen olaylar yüzünden çekingenlikleri sebebiyle bu işten vazgeçmiştir.

Gelişmelerden de anlaşılabilirdiği kadarıyla Ebû Seleme, Ali evladını hilafete en ehil kimseler olarak görüyordu. Bu sebeple de onlardan birini halife yapmak için ısrar etmiştir. Fakat gelişmeler, onu bu ısrarından vazgeçirmiştir.

Ebû Seleme'nin bu niyeti, Ebü'l-Abbas tarafından öğrenilmiş, Ebü'l-Abbas, Ebu Seleme'yi affettiğini söylemişse de ileriki günlerde onu öldürtmekle bu sözünde samimi olmadığını ortaya koymuştur.

Kûfe Camiinde beyat alan halife, Ebû Seleme'ye kin beslemesine rağmen ona hâlâ ihtiyacı olduğu için onu kendisine vezir yapmıştır. Ebû Seleme vezir ismiyle çağırılan ilk kişi olarak ölünceye kadar (4 ay) Abbâsî devletinde tüm yetkiyi elinde bulundurmüştür.

Ebû Seleme, Ebü'l-Abbas'ın Ebû Müslim'e verdiği emir neticesinde Ebû Müslim'in adamları tarafından öldürülmüştür. Acaba onun öldürülmesi daha önceden hilafeti Ali evladına verme teşebbüsü müydü? Yoksa Ebü'l-Abbas kendi otoritesi için onu tehlikeli mi görüyordu? Bu noktada gerçek sebebin ne olduğunu tespitin zorluğu ortaya çıkmaktadır. Ancak şu söylenilebilir ki, Abbâsî halifeleri, kendilerine sayısız hizmetleri dokunan zeki, dirayetli ve gayretli komutanlarını, valilerini ve vezirlerini zaman zaman öldürmüşlerdir. Nitekim daha sonra Ebû Müslim ve Bermekî ailesinin fertleri de Ebû Seleme'nin akıbetine uğrayacaklardır.